

R. VÁRKONYI ÁGNES

Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban

Ma már nehéz lenne megmondani, hogy 1970-ben, amikor a bécsi Staatsarchivban az 1663–1664-es évek történetét kutattam, és véletlenül kezembe akadt a Wesselényi-mozgalom 1666. december 19-én keltezett Szövetséglevelének mai tudásunk szerint egyetlen ismert eredeti példánya,¹ mi döböntett meg jobban, a tartalom vagy a látvány. A dátumot más színű tintával írták rá, mint a szöveget. A negyedik sorban durva javítás nyoma látszik. Kifehéredett, az ablak felé tartva szinte áttetszővé vékonyodott azon a helyen a papír, ahová a nádor és az országbíró neve után a horvát bán keresztnévét, a „Peter”-t írták. Egyhuzamban végigolvasva az archaikus és mégis időtállóan egyszerű szöveg azt az erős benyomást keltette, hogy a tartalma nem felel meg annak a történeti helyzetnek, amit a dátum jelez.

Ilyen nyugtalanító dokumentum értelmezése nagyon nehéz és kockázatos. Mégis meg kellett kísérelni, hogy megismerjük a történetet, amit magába rejtett, lássuk belső törvényeit, el tudjuk helyezni a nagyobb történelmi összefüggésekben.

Illő előrebocsátani: a vizsgálat nem a Wesselényi-mozgalom alapokmányának számító dokumentum 1666. december 19-i érvényességét vette célba. Arra kereste a választ, hogy a Szövetséglevelet mikor fogalmazták meg, és mi az a történet, amit keletkezése őriz. Az eredmény pedig nem szenzációs. Csupán egy a lehetőségek szerint megalapozott hipotézis. Mégis fontos. A magyar politika, a magyar politikai kultúra ismeretlen fejezetét világítja meg.

A szöveg

A Szövetséglevelél az 1670-ben megindított perek alkalmával lefoglalt levelek, iratok, tanúvallatási jegyzőkönyvek hatalmas tömegéből keletkezett gyűjteményben maradt fenn.² Betűhív leírásban közöljük:

¹Pauler Gyula, a Wesselényi mozgalom történetének kiváló monográfusa, a múlt században még látott egy másik eredeti példányt az Országos Levéltár Kamarai levéltárában, s a Szövetséglevelél szövegét innen közölte: „Szórul szóra a magyar eredeti után, melynek egyik eredeti példánya a *kam. lev.*, egyikét pedig Bécsben láttam a *titk. levéltárban*, csak a pontozást és a helyesírást módosítottam a mai íráshoz, s a régies „az” helyett „a”-t tettem, ahol kellett.” *Pauler Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664–1671. Budapest, 1876. I. köt.: 115–116.* – A kamarai levéltárban levő eredeti példány közelebbi jelzetét nem adta meg, eddig nem sikerült feltárni. Az eredeti szövetséglevelél egykorú magyar nyelvű másolata: OL Kamarai lt. E 148 Neo Registrata Acta (Továbbiakban: NRA) Fasc. 518 N° 12. – Ezt használta a Wesselényi-mozgalom újabb feldolgozásában: *Benczédi László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685) Bp. 1980. 143.*

²Bécs, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (továbbiakban: HHStA Hung. Spec.) Fasc.: 310 / B fol: 56–57. Egykorú latin és német másolatai: Ugyanitt fol: 66–69. – Vizsgálataink eredményeit 1973–

- „Mi Hadadi Groff Vesseleni Ferencz Magyar ország
 Palatinussa, Groff Fogarasföldi Nadazdi
 Ferencz, azon Magyar ország Biraia, és Groff
 Zrini Peter Horvat orszagi Bán. Latvan aztot
 5 Hogy Magyar orszagnak, s az Magyar Nemzetnek
 ügie, s allapattia olj veszedelemben iutot legien;
 Hogy ha mi, kik az orszagnak első oszlopi va-
 giunk, valami szabados úton eleit nem veszük,
 Ezennél eppen végső romlasra jút, az Eg alatt
 10 illjen hires, Nevezetes Nemes Nemzetnek az eo
 sorsa. Es jól lehet ezen mi orszagunk-
 nak, se hatariban valo kissebülesit, se penigh
 Nemzetünknek kevesebbölesit [az ki annak oka-
 it tudgia] senki nem csudalhattia. Mert töb
 15 két szaz Esztendeinél, Hogy az Magyar Nemzet
 az töb kereszténi orszagokat oltalmazvan, s az
 eo melljét; Annak az egész világot el nielni
 s maga hatalma alá haitani kívánó Poganj-
 sagnak Paizul eleiben vetvén; és azzal
 20 Szünetlenöl, minden napi vére hullasaval;
 Masoknak sokszori, vagy tavúlról valo né-
 zésével, vagy veszedelmünkre valo segedel
 mével tusakodván, niomattatot meg ennire,
 hol az nilván való Ellenségtől; Hol per indirectum,
 25 [de föl tett czellal] attólis, a kitől oltalmot
 köllöt volna varni. Mind azon altal, Hogy
 ezen meg maradot kevés Nemzetet az kereszténység-
 ben s az ő Nemében, Es az orszagot csak ezen
 szorúlt hatariban is meg tarthassuk. Igen szük-
 30 ségesnek lattuk; előbenis azt, hogy mi harman
 hüttel kötelezzük arra magunkat; Hogy mivel
 az illien derekas dolognak titok alatt köl marad-
 ni, s ugy folihatnak iobban az föl tett jó szandé-
 kok: Assecuralljuk azért egy mást Uri parollank-
 35 ra, Annak, es hitünknek, sőt Lölkünk üdvösségénekis
 el vesztese alatt; Hogy ezen munkalkodasunkat,
 es köteleességönköt, s á mellett való föl tett szán-
 dekinkat, s ügiekezetinket, Senkinek semmi nemő ok-
 40 ból ki nem jelentjük semmi moddal; Sőt azokatis
 az kik ezen dologban tudossak titokban tartiuk ha-
 sonlóképpen. Masodszor. Azon obligatio alatt;

1974-ben elkészített Háború vagy béke (1655–1664) c. monográfiánkban, majd az ennek alapján kidolgozott Magyarország politikai története 1650–1664. című, a Tízkötetes összefoglalás III. kötetébe készült fejezetünkben foglaltuk össze. Tanulmányunkban, ahol közelebbi forrásmegjelölést nem adunk, ott ezekre a kéziratainkra utalunk.

valamit Magyar Orszagnak, s Nemzetünknek javára
 meg maradására és elő menetelére, elménkel föl
 található, s az meg cselekedhető legyen; Azokat
 45 mind el követtiük szorgalmasan; es ha masokhoz
 valo foliamodással köllis annak meg lenni, effectu-
 alliuk; nem látván, se remélván, illien utolsó rom-
 lasra jutott állapotunkban, senkitől bizonyos re-
 mensiget elő-menetelünkre, sőt csak ezen Statusban valo
 50 meg maradásunkrais. 3. Hogy mind ezekben, egy-más
 hire nélkül semmit nem czelekszünk, Hanem mindenekhez
 egienlő akarattal, es meg egiezet elmével kezdünk, s mun-
 kalkoszunk végig állandokeppen. Sőt, mivel minden do-
 lognak az eő ki menetele bizontalan; Ha ezen okokból,
 55 vagy minnjajunknak, vagy akarmelljkunknek, sőt azok-
 nakis, az kik az mi akaratunkból tudossak ezen do-
 logban. Akarkitől [senkit ki nem vevén] persecutio-
 ja lenne; Tartozunk sub praevio obligamine, minden
 uton és módon, minden tehetőségünkkel partiat fogni, s –
 60 az galibabol ki segetteni. Aadtuk azért egy más-
 nak ezen kezünk irasa, es pecsetünk alat költt
 Levelünköt, Hogy giakran szemünk előtt viselvön;
 Ezen dolognak, s-kötelességünknek violalasaval,
 Lölkünköt az eörök karhozatra ne vessük, se ez
 65 vilagi mód szerint böcsületünköt meg ne sertchük
 se el ne vessessök. Költ Beczben, die 19./

Men' [sis] Decembr' [is] A [nn] o d [omi] ni 1666.

H. Wesselényi Ferencz [gyűrűspecsét]

Groff N. Ferencz [gyűrűspecsét]

Groff Zrínyi Peter [gyűrűspecsét]

Első pillantásra a fotókópián is jól láthatók a különös formai jegyek: a világosabb színű tinta, a különböző betűformák, az, hogy a „Peter” szó nem tölti ki egészen a rendelkezésére álló helyet a „Zrínyi” és a „Horvát” szavak között, s a dátum elhelyezése szokatlan. Wesselényi közvetlenül a szöveg utolsó sora alá írta a nevét, bal oldalra. A keltezés pedig az aláírás, a pecsét és a szöveg között szabadon hagyott szűk mezőnyön van beszorítva két rövid sorban.

Feltehető, hogy a Szövetséglevél szövegét és a keltezést nem egyidőben írták. Mintha az aláírások és a gyűrűspecsétek után került volna a keltezés a szöveg alá, mégpedig úgy, hogy Nádasdy és Zrínyi Péter aláírása már rajta volt a papíron, majd datálták, és ezután tette rá a nádor is a maga kézjegyét. Ez a jelenség csak úgy értékelhető reálisan, ha ismerjük a szövetséglevél-váltás korabeli módját. Az írott dokumentummal történő kölcsönös elkötelezettség szigorú szabályai némiképp megmagyarázhatják a dátum szokatlan elhelyezését.³

³ A Wesselényi-mozgalom szövetséglevelei közül Wesselényi és Zrínyi Péter, Stubnya, 1666. április 5-én kelt szövetséglevelének mindkét példánya megvan (HHStA Hung. Spec. 296 fol: 37) Kiadta

A „Peter” szövegrészt még akkor ott Bécsben levéltáros kollegák segítségével ultra-violetta lámpa fényénél vizsgáltuk meg: nagyon halványan a „lós” szótag és egy vessző halvány körvonalai tűntek elő, de mivel a papír verzőján írott szöveg is átüt, az eredmény nem volt egyértelműen értékelhető. S azonnal rá kellett jönnöm: bármilyen fejlett technikai eszközökkel végzett vizsgálatokkal sem remélhetjük, hogy sokat megtudunk arról, amiről lényegében tudnunk kell, és ami minket érdekel. Mert mindenki első látásra rájön arra, hogy ha eredetileg más név volt beírva, akkor a Szövetséglevél első mondata nem lehet más, mint a következő:

„Mi Hadadi Groff Wesseleni Ferencz Maigar ország Palatinussa, Groff Fogarasföldi Nadazdi Ferencz, azon Magyar ország Biraia és Groff Zrini Miklós Horvat orszagi Bán.” Feltehető, véletlenül elírták a nevet. Kevéssé valószínű. Péter már 1665. január 24-i kinevezése óta viseli a báni méltóságot.⁴ Először Wesselényi nádorral kötött szövetséget (1666. április 5-én), majd később Nádasdyval, azután Tattenbach stájer főúrral, később pedig az országbíróval közösen Apafi Mihály erdélyi fejedelem számára írt alá elkötelező levelet. De sem ezeken, sem más dokumentumokban nincs nyoma, hogy nagyhírű bátyjával összetévesztették volna.⁵ Nehezen hihető az is, hogy ilyen fontos államokmányt tudatlan, hanyag emberre bíztak volna. Vagy az elhibázott szöveget nem semmisítik meg.

mindkét példányt *F. Rački*: *Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia*. Zagreb 1873. 15–16. l. – A két, különben szóról szóra azonos szövegű latin nyelvű szövetséglevél abban tér el egymástól, hogy az „a” példány Zrínyi nevével kezdődik és először a horvát bán írta alá, a „b” példány élén Wesselényi neve áll és ő az első aláíró is. A szöveg nem hagy semmi kétséget felőle, hogy a szövetséglevelet egymásnak adták („alter alteri dedimus litteras”), kicserélték. A kicserélés mikéntjéről Wesselényi és Nádasdy Murány várában 1666. július 28-án kelt szövetséglevele létrejöttének körülményei tájékoztatnak némileg. Wesselényi Ferenc Murány várában 1666. július 29-én kelt Nádasdynak írott leveléből tudjuk, hogy a szövetséglevelet Nádasdy küldte el titkárával, Szenthe Bálinttal Wesselényinek, és a nádor ezt a levelet, vagy ennek általa aláírt másik példányát küldi vissza levele kíséretében. Vö.: *Pauler* 1. köt.: 97–98. – Eredeti példánya Wesselényi aláírásával: HHStA Hung. Spec. Fasc.: 310/A fol: 33. Másolata: NRA Fasc.: 518 N° 11. –

Wesselényi kísérőlevelének másolata: Uo.: N° 16. – A szövetséglevél Nádasdy aláírásával ellátott párja, vagy Nádasdy aláírásával is ellátott példánya mindmáig ismeretlen. – Mindebből nagy biztonsággal állítható, hogy a szövetséglevelet annyi példányban készítették el, ahányan a levél szövege szerint megállapodtak, ezeket meghatározott rendben haladva írták alá és adták át egymásnak. Ezekkel az „assicuratoria-levelekkel” biztosították egymást kölcsönös elkötelezettségükről. – Eszerint a Szövetséglevélből három eredeti példánynak kellett készülnie. Mivel a Szövetséglevél máig ismert egyetlen eredeti példánya abban a Fasciculusban maradt fenn, amely a „Nadasdysche Akten” sorozatba tartozik, nagy biztonsággal állítható, hogy ezt a példányt Nádasdy irataival együtt foglalták le, tehát feltehető, hogy Nádasdy példánya lehetett. A Szövetséglevél másik két eredeti példánya, Wesselényi és Zrínyi példánya, mind ez idáig nem került elő.

⁴ Báni kinevezése: 1665. január 24. *Pauler* 1. köt. 51.

⁵ Zrínyi Péter és Nádasdy szövetséglevele: Pozsony 1666. december 28. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 310/B fol: 78. – Zrínyi Péter és Tattenbach szövetséglevele: Csáktornya, 1667. szeptember 9. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 319/A fol: 48. – Vö. Tattenbach levele Zrínyinek: „Ligájukat ne tartsa magánál, vagy úgy vigyázzon rája, hogy azt senki más meg ne találja” idézi: *Pauler* 1. köt. 335. – Nádasdy és Zrínyi Péter (rejtjelekkel írt) szövetséglevele: 1667. március OL NRA Fasc. 519 N° 7. – Nádasdy és Zrínyi Péter Apafinak adott szövetséglevele: Keresztúr 1668. szept. 1. OL NRA Fasc.: 518 N° 17.

A Habsburg-államhatalom ugyan bűnjelként foglalta le és tartotta számon Zrínyi Péternek Frangepánnal kötött Brisacz 1653. dec. 14-én kelt szövetséglevelét is. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 296/A fol: 1–4. – A lefoglalt iratok jegyzéke: Ugyanott: Fasc.: 308/A fol: 57–58.

Mégis, nincs miért kímélnünk ennek az állításnak a támadható pontjait. Miért ne járhatott volna rá a szövegleíró keze a „Miklós”-ra? Még csak alig több, mint két esztendeje, hogy ez a név egész Európában a vitéz horvát bán képzetével jelentett egyet. Bécsben, ahol a három főúr 1666 decemberében találkozott, Lipót császár üli éppen a lakodalmát, egymást érik a fogadások, bálók, pazar teátrumok, hetedhét országra szóló vadászatot rendeznek a Praterben, s közben a magyar főurak titokban a francia király követével Gremonville-lel is tárgyalnak.⁶ nincs sok idő nyugodt munkára. Ráadásul a szövetségkötés technikája szerint a Szövetséglevelet három példányban kellett elkészíteni. Ilyen zaklatott körülmények között miért dobták volna el a javított példányt, hiszen aláírások és gyűrűpecsétek hitelesítették ezt is. Véletlen tévedésből pedig semminemű további következtetés nem vonható le, s ezzel a kérdés le is zárható lehetett volna.

Előkerült azonban, ugyancsak a bécsi levéltárból és megint véletlenül a Szövetséglevél fogalmazványa.⁷ Két szövegváltozat, két réteg különíthető el rajta: először folyamatosan leírták az első változatot, majd ezt kihúzásokkal, betoldásokkal és kiegészítésekkel átforgalmazták. Eredeti Fogalmazványról és javított Fogalmazványról kell tehát beszélnünk. Az eredeti Fogalmazvány két homogén szövegrészből van összeszerkesztve. Az egyik a Szövetséglevélből való. A másik szövegrészt Wesselényi és Nádasdy 1666. július 28-án Murányban kelt biztosíték-levele, a Murányi szövetség mondatai alkotják.⁸ Az eredeti Fogalmazványba belevezték azt is, hogy a murányi megállapodást akarják megerősíteni és mindhármukra kiterjeszteni. A két pontból álló eredeti Fogalmazványt datálták is: 1666. december 19. Majd ezután kihúzták belőle a Murányi szövetség részleteit, hogy a Szövetséglevél további részeit tegyék be helyébe, sőt végül áthúzták a szöveg csaknem teljes utolsó harmadát, törölve a dátumot is, majd a Szövetséglevél sorait illesztették be helyette a szöveg végén újra kiírva a keltezt is. A két kéz írását viselő Fogalmazvány úgy keletkezett, hogy a fogalmazó, majd a javító előtt ott volt a Murányi szövetség, és ott kellett lennie a Szövetséglevélnek is. A murányi szövegben már megtalálható a Szövetséglevél némely fordulata és szóösszetétele: „Hazánknak első oszlopi lévén. . .” „Uri

⁶A. Wolf: Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopolds I. 1609–1677.

Wien, 1869, 155. – Az esküvői protokollra Ch. Ehalt: Ausdrucksformen absolutistischer Herrschaft. Wien, 1980, 116. – Tárgyalások Gremonville bécsi francia kóvettel: J. Bérenger: Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi összeesküvés idején (1664–1668). Történelmi Szemle, 1967, 286.

⁷L(ite)ra B. Conceptus conjunctionis Palatini Nadazdi et Zrini in Hung. idiomate. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 292 fol: 194–195.

⁸Az egybeszerkesztés jellegzetes példái: (az aláhúzott szövegrész a Szövetséglevélből való, kiemelés: V. Á.)

„Látván aztot, hogy Magyar országhnak és a Magyar Nemzetnek ügye es állapotia olly veszedelembe jutot legyen Hogy ha Mi kik az orszagnak első oszlopi vagiunk, az köztünk eddig fön levő Gyűlölséget és idegenséget szabados uton le nem tévén meg nem orvosoljuk és minapi kettőnk, ugy mint * * között ez iránt költ levelünk szerint (kit most confirmalunk és mind harmunkra extendaltatni akarunk) fel tet io értelemmel nem segettiük, felő romlásra ne juttassa az egienetlenség az egh alat illjen hires nevezetes neves nemzetek az cő sorsat.” Továbbá: „Mindazon által hogy azon meg maradtott hires nemzetet az keresztenységben, s az eő nemeben és az országot is ezen szorult Határian is meg tarthassuk Igen szükségesnek láttuk Elsőben is azt hogy mi harman hűttel kötelezzük azon meg emlétet kettőnk közöt valo levelnek szentöl valo meg allasara es tartasara magunkat. Hogy Kegyelmes Urunk, törvényünk es szabadságunknak meg maradásában és szolgallatiban egymastul el nem szakadunk. . .”

parolánkra és igaz keresztény hitünkre fogadjuk egymásnak és assecuralljuk egymást.”⁹ A Szövetséglevél megfelelő részleteit első pillantásra bárki, még egy jószemű kisdíák is ki-keresheti. De a tapasztalt kutatók tudják, mindez lehet közkeletű kifejezés, toposz, a szövetséglevelek bevett fordulata. Mégsem tehetjük le itt a tollat. A Szövetséglevél koncepciója teljesen másnemű, mint a Murányi szövetségé, sőt a többi, a Wesselényi-mozgalom idején keletkezett – korabeli kifejezésekkel élve – „assecuratoriá”-k, biztosíték-levelek, liga-levelek gondolatrendszerével sem egyezik.

A koncepció

Murányban 1666 nyarán Wesselényi és Nádasdy azért kötött szövetséget – amint írják –, mert korábban sok ellentét volt közöttük, és nem akarják, hogy holtuk után egyenetlenségüknek tulajdonítsák az ország „utolsó sorsra jutott állapotját”-t. Biztosítják egymást, hogy egyenlő értelemmel megcselekszenek mindent, ami a császár – „Urunknak” –, továbbá nemzetük, hazájuk, országuk törvénye, a közönséges jó és szabadságuk javára szolgál. „Ha az ilyen dolgokat eő Fölsége, vagy az Udvar eleiben akarjuk vinni, azt Communicatis Consilüs et unitis animis chelekeszük.”¹⁰ A két főméltóság, a nádor és az országbíró tehát biztosította egymást, hogy egyetértésben tevékenykedik. Az adott hatalmi és uralmi keretek között. Uralkodójuk, a Habsburg-császár és magyar király javát szolgálják, miként szolgálják nemzetük és a közjó érdekeit. A megállapodás mégis sérti a Habsburg-kormányzat elveit. Országos ügyekről egymás tudta nélkül nem tárgyalnak az udvarral – szögezi le a két főúr, és ez a korabeli értelemben már kimeríti a konszpiráció bűnös fogalmát.

A Szövetséglevél koncepciója egészen más, egyértelműen és határozottan törökellenes. A három főméltóság abban állapodik meg, hogy külföldi segítségért folyamodnak, mert csak így tudják megtartani az országot szorult határaitban, a kereszténységben az egész világot elnyeléssel fenyegető pogánysággal szemben. Hiányzik a rendi gondolat-

⁹ Szövetséglevél:

„Mi kik az országnak első oszlópi vagyunk”

„Assecuralljuk azért egymást uri parolánkra, Annak és hitünknek sőt lelkünk üdvösségének is elvesztése alatt.”

Murányi szövetséglevél:

„Hazánknak első oszlópi lévén”

„Uri parolánkra és igaz keresztény hitünkre fogadjuk egymásnak és assecuralljuk egymást”

¹⁰ Wesselényi és Nádasdy szövetséglevele 1666. jún. 28. Murány.

„Adgyuk egy masnak tuttora, hogy noha mi közöttü(n)k többször talám az irigy és gonosz akaratú emberek nyughatatlansága miat, az előt való idűkben, holmi izetlenségek és abból származni szokot idegenségek is történtek légyen. Mindazonáltal hazánknak első oszlópi lévén; hogy jövendőben Nemzetünk ezen utolsó sorsra jutott allapatyaban is holtunk után az mi egyenetlenségünket romlasnak okul ne tarcha, s Koporsonkba letűnkor is idegen emlékezettel felőlünk ne legyen, Confidens joakaróink által, lőt egyenlő, és igaz Keresztény hitünkre fogadgyuk egy mas(na)k, és assecurayuk egy mast. Hogy mind azokban valamik Urunk(na)k, Nemzetünk(ne)k, és hazánk(na)k s az közönséges jonak, Országunk Törvényének, és Szabadsagunk(na)k javát, és annak előmenetét illetik, mind azokat egyenlő értelemmel és Conjunctionival segiteni, p(ro)movealni és manutenealni fogjuk, és mind azokban egymastul el nem al(l)unk; Sőt ha az illen dolgokat eő Fölsége, vagy az Udvar eleiben akariuk vinni, azt Communicatis Consiliiis e(t) unitis animis chelekeszük. . .” OL NRA Fasc. 518 N° 16.

világra jellemző megfogalmazás, az, hogy szabadságukat akarnák megvédeni. Arról sincs szó, hogy a császár javát szolgálják, vagy hogy ügyeiket közösen akarnák az udvar elé vinni. A Habsburg-kormányzat és az ország viszonyára józan tapintattal utalnak: a „mások távolról” nézték a török ellen harcolókat – a segedelem egyenesen veszedelmükre volt –, „a kitől oltalmat köllött volna vámi”, az romlásukat okozta. Ezek a megállapítások sok konkrét eseménnyel helyettesíthetők be, de valamennyi a török háborúkkal kapcsolatos. Várad ostromát tétlenül nézte a rakamazi táborból a császári hadsereg, II. Rákóczi György sok biztatást kapott az udvartól, hogy a törökkel meg ne egyezzen, de segítséget végül sem, és kárbeclő jegyzőkönyvek és levelek sokasága tudósít róla, hogy mibe került az ország lakosságának és az udvarnak Montecuccoli eredménytelen erdélyi hadjárata 1661-ben.¹¹ A Szövetséglevél eszmei tengelyét törökellenes gondolatok adják: a magyarság kétszáz év óta harcol a kereszténységet, sőt az egész világot elnyeléssel fenyegető és a maga hatalma alá hajtani akaró pogányság ellen.

Nyilvánvaló, a Szövetséglevél és a Murányi szövetség két különböző koncepció jegyében született. Az eredeti Fogalmazvány montázstechnikája arra vall, hogy ezt a koncepcióbeli eltérést megpróbálták áthidalni. Vajon miért vetették el ezt a megoldást? Miért hagyták ki végül is az előző megállapodásra való utalás formuláját és azt, hogy most hármójukra akarják azt kiterjeszteni? Pedig ezek a formula-elemek a későbbi szövetséglevelekben mindig megtalálhatók. A kérdések kérdése azonban ezeknél lényegesebb: miért a Szövetséglevelet fogadták el, hiszen az nem vág össze a Wesselényi-mozgalom 1666 decemberében ismeretes történeti helyzetével.

Ellentétes történelmi kihívások: 1666, 1663.

Történelmünkben a Wesselényi-összeesküvés vagy Wesselényi-mozgalom néven számon tartott szervezkedésről az újabb kutatások is megállapították, hogy az a vasvári béke (1664. aug. 10.) után keletkezett. Az így szervezkedő főurak 1665 óta folyamodtak külföldi hatalmakhoz segítségért. Zrínyi Péter Frangepánnal együtt még az év elején megpróbálta feleleveníteni János Fülöp mainzi érsekkel a vasvári béke után megszakadt kapcsolatot. Tárgyaltak Rómával, Velencével, és 1665 júliusától napirenden van a francia szövetség ügye is.¹² Miért csak 1666 decemberében határozták volna el, hogy külföldi segítségért folyamodnak? Pedig a Szövetséglevélben erre kötelezik magukat. Ellenvehető: Franciaország bécsi követével, Gremonville-lel éppen 1666 decemberében elevenedtek fel a tárgyalások, Wesselényi és Zrínyi Péter 16-án adott át neki egy, a királynak címzett levelet.¹³ Az eredeti Fogalmazványban azonban nincs nyoma, hogy fontosnak látták volna bevenni a külföldi segélykérést mindhármukra érvényes közös megállapodásukba. Logikus is, hiszen az már többször megtörtént.

¹¹ Országgyesítő kísérletek. Magyarország politikai története, 1650–1664. Kézirat.

¹² D. Kosáry: Français en Hongrie 1664. Revue d'Histoire Comparée. 24. köt. 1946. – Kőpeczi B.: Franciaország a birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka. Vasi Szemle, 1964. – Benczédi 1980, 18.

¹³ Bérenger 1967, 283–284.

A Wesselényi-mozgalom 1666 végén jellemző politikai irányvonalával pedig egyenesen ellentétes a Szövetséglevél tartalma. Igaz, hogy 1666 nyarán még heves viták folytak a török orientációról. Az erdélyi megbízottként kint járó Bethlen Miklós még olyan tervekről is beszámolhatott, hogy a török kiűzése után hogyan jelöljék majd ki a fejedelemség és a királyság határát.¹⁴ Mégis az a lényeg, amit a szervezkedés modern feldolgozója hangsúlyoz: „a francia tárgyalásokkal párhuzamosan, mint komor kísérő szólam, mindvégig jelen volt a külső kapcsolatkeresés másik nagy alternatívája: a Portához fordulás, a töröknek való behódolás szándéka. A döntő fordulat még a vezető magyar főurak hármas bécsi szövetsége előtt, az 1666. augusztus 23-án kezdődő *murányi összejövetele*n történt ez irányba. Ettől kezdve vált a török orientáció a Habsburg-ellenes rendi mozgalom vezető szólamává.” Ismeretes, hogy Wesselényi nádor szövetségtervezete a törökkel, formailag mint követi utasítás, 1666. augusztus 27-én kelt, s az erdélyi fejedelem követte vitte a Portára. A dokumentum – újraértékelője szerint – a török szövetség terve mögött a realitásokkal számoló „mélyebb megfontolások, nemzeti felelősségtől áthatott javító szándékok is meghúzódtak”.¹⁵ Mint politikai program, merőben ellentétes a Szövetséglevélben megfogalmazottal.

Aligha hihető, hogy a három főméltóság kölcsönös elkötelezettségük elvi alapját az évszázados török harcok, célját a kereszténységet és a világot elnyeléssel fenyegető pogányság elleni védelem jegyében öntse formába azután is, hogy szövetséget keresett, hódolást ajánlott a Portán. De miért ne írhatták volna meg éppen a török orientáció ellensúlyozásaként ily módon, mintegy önigazolásként a Szövetséglevelet 1666 decemberében? Jogos kérdés. Igazságtartalmát azonban ellenőriznünk kell. A módszer is kézenfekvő. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból a többi szövetséglevelet. Az eredmény egyértelmű: visszautalnak a bécsi megállapodásra, de a Szövetséglevél törökellenes gondolatait soha nem idézik vissza. Nádasdy 1667. március 9-én Besztercén kelt és a szervezkedésbe beavatott – korabeli kifejezéssel élve – „interessatus nemesek”-nek adott hitlevelében még a dátumot is felidézve hivatkozik a bécsi obligációra, ily módon rögzítve a célt: látván utolsó romláshoz közelítő sorsát „édes hazánknak . . . reánk következő veszedelmének el távoztatására es közönséges javára megh maradására nézendő dolgokban” értettek egyet.¹⁶ Ez ugyan még magyarázható úgy, hogy az interessatus nemesek körében rendkívül erős volt a török orientáció pártja. Az viszont elgondolkoztató, hogy a Szövetséglevél törökellenes gondolatait, gondolatformáit máskor se idézik vissza. A nádor halála után Nádasdy és Zrínyi ismét megerősítvén szövetségüket egymással, a bécsi megállapodás céljára hivatkozva a haza szabadságát említik.¹⁷ Apafi fejedelemnek adott assecuratoriájukban ugyancsak hivatkozva a nádorral tett hármas kötésükre a „Magyar Nemzet. . .

¹⁴ Bethlen Miklós levelei Apafi Mihály fejedelemnek és Teleki Mihálynak Murányból 1666. júl. 22. és júl. 27. Bethlen Miklós levelezése. Összegegyűjtötte, sajtó alá rendezte Jankovics József. Sajtó alatt.

¹⁵ Benczédi L.: A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása. Történelmi Szemle, 1974. 602. – *Uő.*, 1980, 20. – A korábban országos érdek nevében és nemzetközi megfontolások alapján hevesen és következetesen a török elleni harcot propagáló és mindennemű behódolás ellen harcoló Wesselényi politikai irányváltásának személyi motívumaival még adós a történettudomány.

¹⁶ Fogalmazványa: HHStA Hung. Spec. Fasc.: 311 fol: 38, Eredeti: OL NRA Fasc. 518 N° 15.

¹⁷ Nádasdy és Zrínyi Péter hitlevele, Wesselényi halála után megújítják szövetségüket s.d. Másolat: HHStA Hung. Spec. Fasc.: 310/B fol: 11

megromlott Szabadságinak és Törvényinek helyben állatására igyekeztén az országnak Fő oszlopi lévén”, arra tettek erős hitet – mint írják –, hogy „hazánk javát, megh maradását nézendő dolgokban egyet értünk”.¹⁸

Nehéz szabadulni a gondlattól, hogy ha csupán ezekből, a későbbi szövetséglevelek hivatkozásából kellene rekonstruálni a bécsi megállapodás szövegét, az inkább a Murányi szövetséghez, mint a Szövetséglevélhez lenne hasonlatos.

Nincs mit csodálkoznunk azonban, hogy a Szövetséglevél koncepcióját még töredékesen sem találjuk. Az 1665–1670 közötti öt év történetéből mintha kiesett volna a török elleni háború gondolata Magyarországon, mindazzal a képzetrel együtt, ami az évszázadok során szervesen hozzáépült. A változás nem csupán hazai jelenség. Európai méretekben már régen jelzik a kutatók a politikai irányzatok és a társadalmi-gazdasági tendenciák összefüggésében észlelhető eszmei és gondolatrendszerbeli átalakulások kezdeteit.¹⁹ A Magyar Királyságban mindez a vasvári békével (1664. aug. 10.) létrejött gyökeres fordulat után figyelhető meg.

A Habsburgok megállapodása a Portával a jó esélyekkel folyó háború kellős közepén, úgy, hogy azt nemcsak a magyar politikusok feje fölött, hanem európai szövetségeseik, sőt bizonyos udvari körök kizárásával nagy titokban kötötték meg, amikor az több mint egy hónap múltán kiszivárgott, majd hivatalosan is nyilvánosságra jutott, országos traumát okozott. A kortársak tudatában megkérdőjelezte a magyarság addigi török elleni harcainak értékét és értelmét, mindazt, amit a kereszténység védőpajza gondolat kifejezett.²⁰

¹⁸ „Látván és eszünkben vévén réghi nagy elmélkezőt dicséretes Magyar Nemzetünknek utolsó romlásához közelítő sorsát, annak meghromlott szabadságinak és Törvény(i)nek helyben állatására igyekeztén az Országnak Fő oszlopi lévén, Elsőben is az boldog emlékeztető nehaj Groff Hadady Wesselényi Ferencz Palatinus Urammal, erős hittel valo Szüvetséget tettünk, hogy minden hazánk iavát, megh maradását nezendő dolgokban edgyet értünk, mind azokban szivessen munkálkodunk tehetségünk szerint, abban tudós Intersatus Attyafiakkal edgyöt. . .” HHStA Hung. Spec. Fasc.: 311 fol: 44. és OL NRA Fasc. 518 N° 17.

¹⁹ Köpeczi Béla: Magyarország a kereszténység ellensége. Bp. 1976. Továbbá vö. összefoglalásunk: Kortörténet és közvélemény. Ismertetés. In: Magyarország keresztútjain. Bp. 1978. 421–427.

²⁰ A vasvári békét elítélő dokumentumok kötetnyi anyagából néhány jellegzetes véleményt idézünk:

„Bán Uram (Zrínyi Miklós) levelének mássát láttam, az ki felette desperált Lamentatioval van. Az Békességh ellen kicsiny nagy rend, mint szajokból kifér, becstelenül szólnak.” Wesselényi Rottalnak (fogalmazvány) Szömörce, 1664. nov. 1. OL E Archivum Familiae Wesselényi (AFW) Fasc. 5. fol: 44. – „... igen megszorodtam nemcsak én, de sokan. Példa beszéd az, hogy az zsidók is egyszer akartanak utat csinálni, de mivel szombat volt, nem lehetett. Ugy mi is több keresztények készek voltunk eő Felsege szolgálatyara az pogány ellen de már az békességh meg öl minket ... az pogány igen eről, hogy békesség löt, Isten rontsa el ily békességet.” Gregorius Gicha voivoda Rottalnak Ex castris Szuker (?) 1664. nov. 1. OL P 507 Nádasdy It. Levelezés Fasc. 17 N° 596. – „ez boldogtalan békességgel egy igaz magyar se contentus itten. . .” – Bársony György Rottalnak Szakolcza 1664. nov. 21. – a levél azért is fontos, mert az egyik utolsó tudósítás Zrínyinek a török elleni harcáról. OL P 507 Nádasdy It. Levelezés Fasc. 17 N° 525

A vármegyei tiltakozások kettős töltetűek: egyszerre hangsúlyozzák, mennyire megnövekedett az országot megsemmisüléssel fenyegető török veszély, és mekkora csalódást okozott, sőt új veszélyérzetet keltett, hogy a császár remélt segítségével csalódní kellett, sőt mivel „sine nobis, de nobis” kötötték meg a békét, a magyar államiságot látják megtámadva. „... szivünk csüggedésével halljuk híret concludalt Békességnak. Kin nem azért csügged szivünk, hogy fene vad természetűen egyedül vér ontást látni szomjuhoznánk, hanem kiváltképpen, hogy Nagyságod, mint Nador Ispánunk,

Az éles változást talán semmi nem bizonyítja olyan beszédesen, mint az 1665–68-as évek jellegzetes publicisztikai írása, a Nádasdy Oratóió-ja néven ismert röpirat.²¹ A mű egyik vezérgondolata Magyarország és a török viszonya. Kérdésfeltevései és magyarázatai azonban teljesen újak a vaskori békét megelőző időkhöz képest. Nem akartatok hódolni – írja a szerző –, ragaszkodtatok a kereszténységhez és íme, azok csaltak meg benneteket, akikhez a legnagyobb reménységeket fűztétek. Akiben mint oltalmazóban bíztatok, az hívebb a törökhöz, mint a keresztényekhez. Eladott a töröknek. Rákényszerít, hogy hódolj, s ha megteszed, mert nem tehetsz mást, hitetlen híredet költi Európában. Az Oratóió látszólag zavaros, talányos szövegével régen is nehezen boldogultak a történetírók. A mű modern kritikai vizsgálatával pedig ma is adós még a tudomány.²² Annyit azonban tudunk, hogy Nádasdy bár vallatóinak azt mondta, hogy ha fejét veszik, se tudja már pontosan eldönteni, hogy mikor is írhatta ezt a művet, de elismeri, az összeesküvők írásaiból állította össze.²³ Nagy biztonsággal mondható tehát, hogy jellegzetes társadalmi csoport, az ország északkeleti végein élő, a török támadásoknak legjobban kitett protestáns nemesség közvéleményét fejezte ki. De ne feledjük, Nádasdy a nyugati védettebb vidékek katolikus főurainak jellegzetes képviselője, még 1666 tavaszán is ragaszkodik a vaskori békéhez.²⁴ S ha elhatározásának okai még nem is egészen világosak, tény, hogy két év múlva nevét adja az új programhoz, sőt lehet, hogy ő fogalmazza meg országos érvénnyel. Lehetséges, hogy rendszeresebb és mélyreható kutatások még feltárják majd a régi gondolatok továbbélését is. Főleg a védettebb, biztonságosabb vidékekről. Sőt a szervezkedők között is vannak más hangok. Például Forgách Ádám Thököly Istvának írott levelében hevesen elítéli azokat, akik a törökhöz kapcsolnák magukat, mondván a Porta „testi-lelki szabadságukban” pártjukat fogja, de véleménye szerint „néhány az törökkel álmodozik, ám lássa, de az Békák közt bizony Gólyakirályt választ magának”.

mediatorunk, Vice Királyunk és a több(b) e haza Columnai kin marattanak annak a békességnek szerzősébül és Concludatiojabul.” A továbbiakban arról írnak, hogy a hódolás még terhebb lesz ezután. Torna vármegye Wesselényinek, 1664. Tornán celebrált gyűlésükből, 1664. december (?) 17. OL E 199 AFW Fasc. 5. fol: 2–3

²¹Nádasdy Ferenc Oratioja az ország négy rendjéhez. Közl: *Ifj. Kemény Lajos*. Történelmi Tár, 1896.

²²Nádasdy saját kezű javításaival, betoldásaival ellátott kézírata: HHStA Hung. Spec. Fasc.: 310/B fol: 105–112. – A szöveg értékelésénél máig meg nem oldott kérdés többek között, hogy Nádasdy az egyike azoknak, akik elsőként értesülnek a vaskori békéről, és határozottan elhatárolja magát a békét ellenzőktől: „az ki igaz szívvvel kívántam az békességet, nem hogy szólottam vagy annyival inkább irtam volna ellene...” levele Rottalnak Bécs 1664. dec. 4. OL P 507 Nádasdy lt. Levelezés Fasc. 16 N° 554. Vö.: A galgóczi táborban 1664. szept. 25-én kelt Rottalnak írott levele uo. Fasc. 16. N° 554. Később is következetesen a török béke mellett van. Idevágó írásai közül: „Méltóságos Palatinus úr irasson az török békesség föl bontók ellen erősen az Varmegyékre, sőt statuallion példát...” Nádasdy levele ismeretlennek, Sárvár 1667. jan. 27. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 311/B fol: 16–17.

²³Nádasdy Oratioja, i. m., Történelmi Tár, 1896. 101–102. Lehetséges, hogy az 1668. évi felkelés tervével van szorosabb kapcsolatban. Vö.: *Benczédi* 1980. 23. és 144.

²⁴„Muraközi állapotokrul a hol az békesség ellen (a mint Nagyságod is írja) legh teöb csintalanságok szoktak esni Zrínyi Péter uramnak mingiart irtunk, hagi Eö kglme is az alatta való katonakot és Haydukat megh fenicse és az békesség ellen semmit cselekedni ne engedjen...” Bécs, 1666. máj. 14. Nádasdy a Kanizsai Hancza Basának. HHStA Hung. Spec. Fasc.: 310/B fol: 15–16.

Sőt tudjuk, a Török Áfiumot is másolják ebben az időben.²⁵ E korszak embereinek éppen úgy, mint Nádasdynak, kezük ügyében volt a Török Áfium, vagy merítették abból a korabeli közös gondolati anyagból, amelynek szavait, fordulatait Zrínyi kiáltványa mentette át az elkövetkezendő századokra is. A Szövetséglevél megfogalmazásának idejét kereső vizsgálatunk szempontjából azonban az a perdöntő, hogy Nádasdy és társai mit *nem* vettek át belőle. Amit kihagytak, amit nem vettek át, az 1664 őszeig még eleven eszme, 1666-ban már anakronizmus.

„Kétszáz esztendeje léssen immár, hogy a magyar törökkel harcol” . . . „ha ezt én véghez viszem, bizonyos vagyok benne, el nem nyel a pogány eb egyszersmind, hanem még egyszer talpra áll a magyar” – olvasható az Áfiumban.²⁶ Vagy idézzünk Zrínyi más műveiből: „Hátunk mögött – mint Diomedes Ajax pajzsának oltalmában – rejtőzik az egész kereszténység és hogy biztonságban élhet, nekünk köszönheti.”²⁷

A Mátyás király életéről szóló elmélkedésekben ugyanez más változatban: „. . . az király megháborodék, és észbe kezdé magát venni, hogy a keresztény fejedelmek, akik az ő paizsa alatt ülnek vala békességben, el akarják vala hagyni csak magát a török hatalmas-sága ellen.”²⁸ Zrínyi műveiből vagy más egykorú, vagy korábbi művekből bőven idézhet-nénk még hasonló gondolatokat, gondolatformákat. De talán ennyi is elegendő látni: aki a Szövetséglevelet fogalmazta, az ezeket a nagyon közkeletű gondolati formákat – két-száz esztendő harc, elnyeléssel fenyegető pogányság, a kereszténység védelmére mellét pajzsul vető magyarság – egyetlen nagyívű mondatba szerkesztette egybe. Hasonló, szinte merész tömörítésével ezeknek a toposzoknak nem találkoztam még korabeli szöve-gekben. Mindebből annyi következtetés vonható le nagy biztonsággal, hogy a Szövetség-levél inkább a vaskvári béke előtti időszak szöveggörnyezetébe illeszkedik, mint az 1666-os évbe.

Hasonló következtetésre juthatunk, ha a törökellenes toposzok útjára vetünk némi pillantást. A toposz meghatározott helyen, összefüggésben és céllal használható gondolat-forma, kulcsa a történetiség.²⁹ S noha a történettudományban még elvégzendő feladat a toposzok és a magyar történelem társadalmi-politikai összefüggéseinek kimunkálása, annyi bizonyos, hogy a török ellen harcoló magyarság gazdag toposzvilága az 1664 utáni időkben elhalványul, széthull, formát vált, vagy új tartalommal telítődik. Buda ostromai körül – régen feltűnt már a csend. 1686 után pedig Lipót császár viseli „a kereszténység védelmezője” nagymúltú palástját. Rákóczi publicisztikájában a régi toposz új formában és új tartalomhoz idomulva tűnik fel: az európai hatalmi egyensúly érdekében fontos

²⁵ Forgách Ádám levele Thököly Istvánnak, Bécs, 1667. okt. 1. OL P 287 Forgách levéltár Fasc.: 40 fol: 309. – Különösen a Török Áfium Bónis-féle másolata figyelemre méltó témánk összefüggésében: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSZKK) Quart Hung. 412.

²⁶ Az Török Áfium ellen való orvosság. Zrínyi Miklós összes művei (Szerk.: Klaniczay Tibor), Bp. 1958. (továbbiakban: ZMÖM) I. köt.: 656 és 659. – A nemzet talpra állításának motívumát Wesselényi beleszövi Nádasdynak írott levelébe, amellyel a Murányi szövetség levelét visszaküldi: „Az könyörülő Isten Nemzetünk Kesernyét megh szánván, remélem szívünk meg száló Kegyelme által, akaria talpra állítását” (Kiemelés, V. Á.)

²⁷ Zrínyi Montecuccolinak, (1662). ZMÖM II. köt. 319.

²⁸ Mátyás király életéről való elmélkedések. ZMÖM I. köt. 621.

²⁹ E. R. Curtius: Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter. Bern, 1948. Vö.: *Bán Imre* vitacikke, ItK, 1954. 442–452. Összefoglalóan: *Tamai Andor*: A toposz kutatás kérdéséhez. *Literatura*, 1975/1. 66 és kk.

Magyarország és Erdély önálló államisága, és ebben az értelemben illeszkedik érvrendszerükbe a régi toposz új formában: Magyarország és Erdély „Európa védőbástyája”.³⁰

Nagy jelentősége van tehát annak a ténynek, hogy a Szövetséglevélben a török veszély és a magyarság törökellenes harcának toposzai még eleven összefüggésben vannak a szöveg funkciójával, élő gondolati tartópillérek, szerves szerkezeti hordozói a konkrét tartalomnak. Összességükben megadják a felelősség, veszélyeztetettség, a cselekvő elhatározás elméleti indokát, mintegy ideologikus vetületei a megállapodásnak.

A Szövetséglevél koncepciója tehát nem illeszthető 1666 politikai szituációjába. Gondolatvilága pedig idegenül hat ennek az időszaknak, ennek a mozgalomnak a szövegei között.

Ezek után, ennyi kétellyel sarokba szorítva, végre fel kell tennünk a kérdést: mikor fogalmazták tehát? Reális választ vizsgálataink eddigi módszereivel nem remélhetünk. Ha életre akarjuk kelteni történeti összefüggéseibe illesztve a szöveget, úgy, hogy értelmezhesük, kérdésünk csak ez lehet: mikor adott kihívást a történelem a Szövetséglevélben foglalt programra és cselekvésre?

A török elleni harc minden addigi legnagyobb történelmi kihívása közvetlenül a vasvári békét megelőző időszakra tehető. Ekkor a legnagyobb a török magyarországi hatalmának terjeszkedése, és ekkor észlelhető a török európai hatalmának megtörésére célzó gondolatok, diplomáciai akciók, szervezkedések tömeges feltűnése. Mindkét tendencia 1663-ban éri el csúcspontját. Köprülü Ahmed nagyvezér 1663. szeptember 26-án elfoglalja Érsekújvárt, októberben pedig már szervezik a nemzetközi török elleni koalíciót, s az év végére már kész a terv, és készen állnak a csapatok a kor kiemelkedően nagy jelentőségű haditettére, az eszéki híd felégetésére.³¹

A kezdetek messzire nyúlnak vissza, de a történések csak 1663 elején vettek határozott irányt. Európa az év elején értesül a török hadjárat híreiről, de nem sokat törődik még vele. A Habsburg-udvarban követjelentések jelzik: a Portán minden addiginál magasabbra emelték a béke megújításának árát, Zrínyi-Ujvár lerombolását, a császári katonaság ellenőrzése alatt tartott kelet-magyarországi területek átengedését követelik többek között, de az udvari politika irányítója, Portia herceg olyan rendületlenül bízott benne, hogy mindez nem lesz akadály, sőt ki is elégíti a Portát, hogy a katonaság létszámát csökkentsék, és néhány ezredet átirányítanak Spanyolországba.³² A rendi államszervezet első emberének, a magyar nádornak Apafi Mihály írta meg a nagyvezér szándékát: Magyarország teljes behódoltatására készül, Pozsonyban országgyűlést és királyválasztást tervez, s a kor fogalmai szerint már öreg Wesselényi csaknem kétségbeesik.³³ A kilátásokról, még inkább a követendő politikáról, a háború vagy a béke kérdéseiről végletesen megosztottak a vélemények.

³⁰ „Explosio” (Ráday Pál) 1706. július–augusztus. Ráday Pál Iratai, 1703–1706. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Maksay Ferenc, Esze Tamás, Pap László. Budapest, 1955. 647 és kk., 655.

³¹ Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Budapest, 1965. 281 és kk.

³² G. Prohszt-Ohstorff: Die Porcia. Aufstieg und Wirken eines Fürstenhauses. Klagenfurt, 1971. 136. – Perjés 1965, 330. G. Wagner: Das Türkenjahr 1664. Eine europäische Bewegung. Eisenstadt, 1964.

³³ Köprülü Ahmed nagyvezér terve Apafi magyar királyságáról: Wesselényi Rottalnak (Német) Lipcse, 1663. febr. 13. OL P 507 Nádasdy lt. Levelezés, Fasc.: 16 N° 466. A nagyvezér Apafit „Kassai királlyá” akarja tenni. Wesselényi a 13 vármegyének (1663. Szent Péter, okt. 17.) OL E 199 AFW Fasc. 7. IV/1 t fol: 102.

Az abszolút hatalmát építő Habsburg-kormányzatban a dinasztia és az udvari arisztokrácia érdekeit szem előtt tartók éppen úgy hozhattak fel a maguk szempontjából reális érveket a török háború elodázására, mint azok a magyarok, akik rendi vagy helyi érdekeiket tették az országos érdek elé, akár még részleges hódolás árán is. A török támadás küszöbén ugyanis az országban anarchia uralkodott, és a társadalom szinte teljesen kormányozhatatlanná vált.

Az egyházi rend és a zömmel katolikus főurak, a vármegyék többségben protestáns köznemessége és a városok között végtelenen kiéleződtek az ellentétek. A linzi béke vallási ügyi végzései miatt a templomok, alapítványok, iskolák hovatartozásáért a lelkiismereti szabadság és kötelesség nevében folyó, társadalmi érdekekkel átítatott küzdelmek szinte váltólázás állapotban tartották az egész országot. Eközben pedig a birodalom az új, kiépülőben levő állandó hadsereget, az eltartás roppant terheit aránytalan méreteken hárította a királyságra, a lakosság hevesen védekezett, mivel pedig a kormányzat tiltotta a határ menti harcokat, a török várőrségek messze be-behatoltak az ország maradék területére, és járásnyi vidékeket csatoltak a szultán birodalmához. A magyar politikusok 1659-ben és 1661-ben többször próbálkoztak reformokkal, a kormányzat szerkezeti átalakításával és a Habsburg-udvarral közös törökellenes cselekvés megszervezésével, de a kísérletek sorra mind zátonyra futottak. Végül az 1662-es országgyűlésen a Habsburg-kormányzat és a rendek, a köznemesség és főnemesség ellentétei a végsőkig kiéleződtek.

A magyar királyság három főmértékét a nádort, az országbíró és a horvát bánt 1662 végén súlyos elvi és személyi ellentétek osztották meg.³⁴ Életkoruk, családi múltjuk, világlátásuk és politikai tájékozódásuk egyaránt különböző. Wesselényi, miként nádori hivatalából is következett, a kormányzat és az ország megegyezését szorgalmazta, az egyenlőtlen erőviszonyokra hivatkozva engedékenységre akarta rábíni a köznemességet, és az ország belső állapota és az egyenlőtlen erőviszonyok miatt éppen annyira képtelennek vélte egyedül háborúba bocsátkozni a törökkel, mint szembehelyezkedni a királlyal, vagyis a hallatlan erőfölényben levő Habsburg-udvar szándékával.³⁵

Nádasdy talán a kincstárnak nyújtott komoly hitelével vásárolta vissza az udvar korábban kissé megingott bizalmát, viszonya Porcia herceggel, a kormányzat békepártjának vezetőjével jónak mondható, és elvetette a török háború gondolatát. Nevét pedig Magyarországon harcos térítési akciói gyűlöletessé tették, s amikor önkényesen magának sajátította ki Batthyány Kristóf dunántúli főkapitány hatáskörének egy részét, a nádort és a bánt is felháborította.³⁶

Zrínyi az országegység mielőbbi helyreállítását tekintette legfőbb necessitásnak. A békét, ami gyakorlatilag a határ menti harcok, hódoltatások, az állandó vérvesztés ideje volt, a magyar államiség létét veszélyeztető behozhatatlan idővesztésnek tartotta és szinte provokálta, hogy kirobbanjon a háború, vagyis a török visszaszorításának nemzetközi erőket összefogásra késztető vállalkozása. Zrínyi-Ujvárat nemcsak hogy a kor-

³⁴ *Klaniczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Bp. 1964. 640, 734. kk.

³⁵ Reális helyzetfelismerésre: levele gr. Pálffy Miklósnak. Lipcse 1663. febr. 5. Pozsony Pálffy lt. Arm I. Lat. 6. fasc: 4.

³⁶ „A mi pedig azon leukai fundatiomat illeti, sok izbéli reménkedésem után is az én kegyelmes császáromnak kész pénzül adott nyilván való adósságomat az én jó szándékomra ő felségétől ki nem kérhettem, hanem a tisztviselők túl biztató szókkal egyik esztendőről másikra halasztattam. . .” Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete. Közlő: *Schönherr Gyula*, Történelmi Tár, 1888. 184.

mányzat heves tilalmával dacolva építette fel, hanem létkérdésnek tartotta. Egy máig kiadatlan levelében kijelentette — „az io I(ste)n tugia, élny sem kivanok ilyen forman” — ha ugyanis váráról le kellene mondania.³⁷

A vezetésre hivatott három főméltóság, a nádor, az országbíró és a horvát bán ellentéteiben tulajdonképpen az ország mély politikai válsága jutott kifejezésre.

A megegyezés

Zrínyi már a Szigeti veszedelemben a belső gyűlölködést, ellentéteket, a vészes szét-húzást mondja az ország legfőbb bűnének, majd Szulejmán szavaival egyik legnagyobb gyengeségének. 1663 válságos tavaszán pedig Lipót császárnak beadott írásában leszögezi: „... nincsen elképzelhető gondoskodás... hanem örökös irigykedés, folytonos széthúzás és a legnagyobb fokú kölcsönös gyűlölködés.” Wesselényi pedig ugyancsak kíméletlen kritikával ostromozza a belső egyenetlenségek ezernyi megnyilvánulását. Nádasdy egyik korábbi levelében írja: „egynehányan erőtlenekek vagyunk, a többinek nincs egy akarata.”³⁸

Az elvi egyetértés 1663-ban alakul ki közöttük a növekvő veszedelem súlya alatt, rövid fél év kellett, hogy a közös cselekvésre összefogjanak.

Wesselényi 1663. március 26. és április 1. között a pozsonyi tanácskozáson vállalt az udvari elvárásokkal szemben közösséget Zrínyi tetteket követelő politikájával. A tanácskozást Lipót császár kívánsága szerint Bécsben kellett volna megtartani. A császári intimitatum tartalma és a tanácskozásra küldött császári biztosok álláspontja semmi kétséget nem hagy felőle: a török béke ügyét kell megbeszélniük, vagyis a magyar politikusokkal elfogadtatni Porcia herceg álláspontját, azt, hogy minden áron, Zrínyi-Ujvár lerombolása és területek átengedése árán is békét vásároljanak a Portán. A szándék gyakorlatilag Zrínyi politikája ellen is, annak mintegy a magyar politikusok útján való tapintatos leszerelésére irányult.³⁹

³⁷ „Ugy hallom edes Battiam Uram, az en io szandekomnak es mostani farchogomnak, *kivel egy kis erőseget építek, az Udvarnal mas interpretatioia vagyon*, bizoni szívem szerent bankodom raita, anival inkább, *hogi minden kedvem evel el vesz minden szerenségre, es az io I(ste)n tugia, élny sem kivanok ilyen forman*, de leg alab az en io okaimot, kikel az épületre inditattam, senki bizoni meltan nem impugnalhatia.” Zrínyi Miklós Rottal Jánosnak, Légrád (1660) aug. 1. OL P 507 Nádasdy-It. Levelezés. Fasc. 19. N° 688, fol: 141. Egykorú kiemelések.

³⁸ Klaniczay T.: Zrínyi Miklós. Bp. 1964 I. — Kiadta: Csapodi Csaba. ItK. 1962. 748–749. Nádasdy — II. Rákóczi Györgynek, 1659. január 27. Közli: Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György fejedelem és Nádasdy Ferenc. Rajzok és tanulmányok. Budapest, 1875. II. kötet 18.

³⁹ „tudom megh főt étek fel ado szagát kel csak énnekem büzőlnöm” — írja Wesselényi Szelepcsényi kancellárnak 1663. március 6-án Stubnyáról válaszként arra, hogy a kancellár kifejtette neki a pozsonyi tanácskozásra úgy várják őt, mint a Messiás: — „Jgen nagy morosa Delectatioval olvastam az Messias nevét; ugyanis méltóságos Kalocsai Ersek uram, az igaz Messiaszt is sokan vártak, de némeliek az után meg is feszítették, s nem is kétlem, s bizoni tökéletesseggel el hittem, sokan fesítesemre s kinzasomra varnak oda engemet, kiknek én is mondhatom Edes Mesterem szavait: Pater ignosce illis, quia non sciunt, quid faciunt”. — Másnap Wesselényi Bory Mihály titkárárt küldi az udvarba, hogy a császártól felmentését kérje, a pozsonyi tanácskozáson nem tud részt venni: levele Portia hercegnek, Stubnya, 1663. március 7. Mindkettő: OL F 199 AFW Fasc. 8. IV/41. Konzeptusok 1663, fol: 8–12. — Zrínyivel Vitnyédi közli a tanácskozás tervét: Bécs 1663. március 10. Vitnyédi Leveleskönyve, MTA Kézirattár, K 83 11. 1193. — Előzményeiről: Wesselényi fogalmazványa „Pro Convo-

Wesselényi már hónapok óta súlyos személyi válságban él ekkor. A felső-magyarországi vármegyék Kassára gyűlve tiltakoztak az 1662. évi országgyűlés végzései ellen, sőt megtagadták a végzések kihirdetését. A kormányzat megtorlásként Kassára császári őrséget akart telepíteni, s a nádor feladatává tette, hogy átvéve a felső-magyarországi főkapitánysági tisztséget, mintegy csellel vigye be a katonaságot a városba.⁴⁰ Wesselényi tudta, hogy Felső-Magyarországon robbanásig feszült a helyzet, Köprülü Ahmed vallásszabadságot ígér a protestánsoknak, Zemplén vármegye viszont a császári katonaság ellen készül zászlót emelni. A császári kívánság a tervezett formában törvénytelen, viszont az ország-rész könnyen elveszhet. Ebben a sarokba szorított állapotban kellett felismernie Wesselényinek, hogy a maradék ország minden addiginál nagyobb veszélybe került: nem a háború vagy béke forog most kérdésben, amit Zrínyi már korábban is látott, hanem a teljes ön-feladás vagy a megmaradás ügye. Wesselényi az új politika első lépéseként a tanácskozást Bécsben nem, csak Pozsonyban hajlandó megtartani, a kassai utat a császári kívánság szerint nem, hanem csak a törvényes formák szerint vállalja, átvéve a kassai generálisság tisztségét. A tanácskozáson pedig az udvar véleményével szemben Zrínyi álláspontját tette magáévá: Magyarországon eddig sem volt béke, készülni kell a háborúra.

A pozsonyi tanácskozáson Zrínyi személyesen nem lehetett jelen. A határőrség elmaradt fizetése ügyében írott leveleiből tudjuk, hogy a határvidéken és a Dunántúlon súlyos katonai válság fenyeget: nagy a nyomor és küszöbön a teljes felbomlás. Batthyány katonái készülnek eloszlan, az Udvari Kamara az elmaradt járandóságokból csak egy-egy csoportnak fizet valamit, és ezzel inkább egymásra uszítja, mintsem megnyugtatta a hadi-népet.⁴¹

candis” – Németlipcse, 1663. március 16. és levele ugyanakkor Koháry Istvánnak, amelyben a 26-i tanácskozást megelőzendően március 24-re Németlipcsére összehívott tanácskozásra invitálja: „nálam leven Lőcsei doktor Uram is eő kegyelme...” OL E 199, AFW Fasc.: 8 IV/4t fol: 19/v–20. – I. Lipót leirata Esterházy Pálhoz. Bécs, 1663. március 19. Intimátum, hogy jelenjék meg Pozsonyban a *török béke* ügyében tartandó tanácskozáson, („... occasione praesentis cum Turca pacis tractatus...”), ahol egyéb országos ügyekről is szó lesz. OL – Esterházy család hercegi ága. Pál nádor iratai, P 125 – 8082. sz. – Wesselényi 1663. március 26-án érkezett Pozsonyba: „... ezen órában érkezett önagysága, őfőlsége parancsolatjából, minemű tanácsok végett ide Pozsonyban.” Csáky Ferenc Csáky Istvánnak, Pozsony 1663. március 26. OL – A Csáky család központi levéltára P 71. ... Fasc.: 266. – Erre Iványi Emma hívta fel a figyelmem, ezúton köszönöm.

Jelen voltak: királyi biztosok: Rottal János, gróf Peter Strozzi és báró Hohenfeld. Magyar főurak: Wesselényi nádor, Nádasdy országbíró, Lippay György esztergomi érsek, Szelepcsényi kan-cellár, kalocsai érsek, Szécsényi György győri püspök, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány, Esterházy Pál, és Pálffy Miklós. Vö.: *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós. Budapest, 1902. V. kötet 9.

⁴⁰ Wesselényi 1659-ben lemondott az addig viselt felső-magyarországi főkapitányi tisztségről, utóda, Homonnai Drugeth György 1661-ben meghalt, a vicegenerálisi tisztséget gersei Pethő Zsigmond viselte, s Wesselényinek 1663-ban császári parancsra kellett ismét átvennie a főkapitányságot. – Wesselényi levele a főkapitánysághoz tartozó végvárak kapitányaihoz – Csáky István szatmári, Sennyei Ferenc kállói, gersei Pethő Ferenc ónodi, Wesselényi László szendrői, Papp János diósgyőri, Fábián Farkas putnoki kapitányokhoz. Németlipcse 1663. május 4. OL E 199 AFW Fasc.: IV/4t. Konceptu-sok: 1663. fol: 26.

⁴¹ Vitnyédy szerint Zrínyinek a pozsonyi tanácskozásra március 20-án kelt meghívója elveszett. Molin velencei követ jelentése kiemeli, hogy nem vett részt a tanácskozáson. *Széchy* V. köt. 9. – Zrínyi április 22. és május 15. között bizonyíthatóan Csáktornyan van. Levelei valószínűleg Johann Sigismund Städlér Hofkriegs-Zahlmeisternek, Csáktornya 1663. április 22, 23, 25, 27-én. Bécs, Hof-kammerarchiv, Hoffinanz Ungarn Fasc.: 215 fol: 64–67. Egykorú másolatok a fizetőmesternek 1663. május 5-én az Udvari Kamara tanácsa elé a határőrség ellátására fordítandó rendkívüli kiadások szük-

Zrínyi ebben a kétségbeejtő helyzetben összehívta a kapitányokat, s a védelmet szervezte. Nagy biztonsággal állíthatjuk azonban, hogy a nádori tanácskozásra elküldte véleményét.

Melyik írása lehetett ez? Következtetésekre vagyunk utalva. Talán az az írás az, amelyet Vitnyédy „resolúciónak” nevez, és néhány héttel később ezekkel a szavakkal küld meg Keczer Andrásnak, a felső-magyarországi köznemesség egyik vezetőjének: „Jássátok resolútióját, úgy azt is, törődünk írásunkban is előttünk levő veszedelmünkön, nem bánom, másokkal is ha közli, talán valamely jó magyart olvasása fölserkent tunya mély álmából.”⁴² Zrínyi csak másolatból ismert 1663. május 2-án keltezett írása pedig egyenesen ezt mondja: „ez az en Testamentumom es resolútiom”, s nemcsak a háború mellett szól, hanem a belső meghasonlást mondja legfőbb bajnak: „mi, az kik egimast jobban hogisem akar melly Nemzetet ez vilagon gyűlöllyük. . . mi, az kik mindenik az maga Privatumáért eleghet perel es pattog, az publicumért megnémul. . .” Sőt már tudatos szervezésre vall a Csáky István szatmári kapitánynak április 28-án Csáktornyáról saját kezűleg írt levele: „. . . mely igen vész hazánk, nemzetünk lathatod e ezt szaroz szemmel es nyughatik e meg lölköd rajta, hogy semmit ne chelekegyel?” A levél azért is fontos, mert a Török Áfiummal is összecseng. Itt olvasható az a majd több írásban visszatérő, szinte jelszószerű mondás, ami az Áfiumnak is záróakkordja: „avagy most, avagy sohasem”.⁴³

Zrínyi tehát a nádori tanácskozásra már programot adhatott. A program lényege: kivédeni a támadást és megszervezni a belső egységet. Nem tudjuk, kikhez jutott el ott ez a program. Hatása nem lehetett egyértelmű, a tanácskozáson részt vevő magyar urak közül többen elismerték: a császári biztosok véleménye megalapozott, az ország nincs felkészülve a háborúra. De Wesselényi nemcsak: „erősen szólott a török béke ellen”, hanem minden, amit ezután tett, Zrínyi programjának jegyében történt.⁴⁴

A tanácskozást követően levelet vált Zrínyivel. Sajnos, Zrínyi írását nem ismerjük. De főbb gondolatai Wesselényi válaszából némileg rekonstruálhatók. A hosszú, csak ki-

ségességének igazolására. A levelek címzettjének beazonosításában Ress Imre, az Országos Levéltár bécsi kirendeltségének vezetője volt segítségemre, ezúton köszönöm.

Vitnyédy – Radosicsnak, Sopron 1663. május 7. *Fabó András*: Vitnyédy István levelei. Történelmi Tár, 1870. 66. – Handly Mátyás – Erdődy Imrénék Monyorókerék, 1663. május 29. Cseh-szlovákia, Állami levéltár, Erdődy levéltár, Levelezés Karton: 2 fol: 33. – *Marczali H.*: Regeszták külföldi levéltárakból. Történelmi Tár, 1881. 123–124.

⁴² Vitnyédy Zrínyinek, Sopron. 1663. máj. 12. – Vitnyédy Keczer, Andrásnak 1663. Sopron. jún. 11. *Fabó*, 75. – Vö.: Felterjesztése a Haditanácshoz (1663. március). *Széchy*, V. köt. 9.

⁴³ Zrínyi Miklós ismeretlennek. Csáktornya, 1663. május 2–15. ZMÖM II. 328–329. Az eredeti idézzük: OL P 659 Gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltára, 9. csomó 253. sz. Kovács Sándor Iván találóan nevezte ezt az írást „Kis Áfium”-nak. – Zrínyi Csáky Istvánnak, Csáktornya, 1663. április 28. ZMÖM II. 322–323. – Török Áfium, i. h. 676.

⁴⁴ Neumann jelentése, Bécs, 1663. márc. 31. *Marczali*, Regeszták, 123. – Wesselényi patensci-nek kritikus hangja is összecseng Zrínyi írásaival: „. . . réghi dicséretes eleink szülötte fiainak mondhatta é az magát, akar ki is az ki ez haza veszedelmét megh vetvén egész keresztény világhnak méltó karpalo nyelvére bocsatkozik. . . ki Istennel felőb böcsülő pakosztas fősvénységbe merült ertikít nagyobbra tartván, ki nyugodalmas életét hitvány kecske, juh, diszno nevelését, tyuk ültetését fellyebb böcsülvén az böcsületnél, felenk bába szívét vevén magaban. . .” Wesselényi Árva vármegyének, Pozsony, 1663. aug. 23. Románia, Kolozsvár, Állami Levéltár. (A volt Erdélyi Múzeum levéltára.) Mike Sándor gyűjtemény, 1663. (87).

vonatosan ismertethető levélben Wesselényi kifejti, hogy csak súlyos tusakodás után vállalja el a nehéz munkát. Elmondja aggályait. A haza „olthatatlan tüzzel kezd. . . lángol-tatni”, de nincs honnan vizet vegyen, sem edényt nem kap, sőt sokan „olajjal oltás gyalant gerjesztik lobbanandó tüzét”. A nehézségeket előszámlálva a Habsburg-kormányzatot illető kritikája egybevág a Szövetséglevél szavaival: „az honnet oltalmat, és segédemet remelhetnenk, megh vetest, gondatlanságot (kapnak), és semmi érdemlett bért érdem nem várhat.” Az ország viszonyairól lesújtóan ír: „az igazsághnak folytatása begatlodott”. Kemény kritikával illeti osztályos társait: „Pénzzel rakott kufarságh, szépséggel fel ekeshített kurvasságh, kártya, s- koczka szerenczejen vesztőbb, s -nyerőbb, nyert világhi diczeőség; világh alhatatlan pompa találmanya, szem, s has hizlaló, s arnyik széek töltő étkek, ház öltözetek czikornyaja vet hatalmat ez világi életben;” Aki a haza oltalmát javallja, annak áruló lesz a neve, számkivetés az osztályrésze. Legnagyobb baj az egyenetlenség „Megh hült egy más ellen Magyar idegenült szeretet, egy mást nem ertő, seőt arczal tamadó ertetlenség hirünk, s nevünk. . .” Számol vele, hogy kevés megértésre számíthatnak „az kiknek oltalmajért fájdalmas, s törődött munkánkat fel vesszük, s mindenünket koczka vakot avagy hatot hozó szerenczejere vettyük, azoktul nem aldast, hanem atkot vesszünk erdem helyett fizető bérül.” Sőt látja veszedelmeit „az kiknek nyugodalmokért vallalom is ez száraz gallyán való rettenetes, s veszedelmes munkámat, Brutus rosaja helyett (noha azis nehez ugyan)” megvetéssel és üldöztetéssel fizetnek.” Mégis együttműködési készségét kifejezve zárja levelét:

„Vettem hát elő egy változtathatatlan szant (szent?) akaratot; Elseőben megh ismert igaz barátimnak tökelletes kedvét kereső szolgálja maradgyak; hittel kötelemnek hiveseget éltem fottával megh tartczam. . . Vegzem Kedves Uram attyamfia, s edes fiam Uram irasomat, könnyebb lévén hogy ez könyvel por gyanant aztatot irasomot megh hit két Gróff fiamanak küldhettem, kinek ajánlom köteles szeretetiben magamat, kérvén az Szerencze alhatatlan emelő, s — meg le tapottato ream mért sorsaban legyetek allando Szeretet baratsagban, enis eltem fottaigh allando és teökelletessen marandó leszek. . .”^{4 5}

A szervezkedés részleteiről itt nem szólhatunk. Annyit mégis jó tudnunk, hogy többnyire a törvényes formák keretei között zajlott. A nádor módszerének szinte iskolapéldája az 1663. május 22-én keltezett vármegyei körlevél. Tájékoztatja a címzetteket, hogy a küszöbön álló török támadás miatt a koronás király gondoskodik majd a védelemről, a vármegyék tehát szervezzenek comissariusságokat a bejövendő császári katonaság ellátására. Majd a körlevél így folytatódik:

„Kérem kényszeritem kegyelmeteket, serkentse feöl magaban magyar szivét és édes eleinek vitéz vérebeöl születeth Pogány ellen való forro haragját. Kardoth, kardoth, fegyvert, bátor szivet szerezzen s nevelljen magában, s mivel az idő eljött mellyben avagy ezt is

^{4 5}Wesselényi Zrínyinek, Murány, 1663. máj. 14. OL E 199 AFW Fasc: 8. fol: 233 v. Zrínyi még máig elő nem került levelének hangnemére következtethetünk 1663 tavaszán írt leveleiből (Sagredonak [?], április 30., ismeretlen erdélyi barátjának, máj. 2–15. és Csáky István szatmári kapitánynak április 28-án.) kelt. Vö.: *Klaniczay*, 737–740.

elveszünk. . . a mi keveset még Magyar országban birunk, avagy a pogány ebnek szégyen vallásával s utolsó romlásával, teölünk s Eleinkteöl. . . prédált hazánk országlásából is kiverjük.”⁴⁶

Gondoljuk meg: a bécsi kormányzat még újabb ajánlatot, az eddigieknél nagyobb eredményeket terjeszt a Próféta kibontott zászlajával már Nándorfehérvár alá érkező nagyvezér elé, a király nem engedélyezi az általános felkelés kihirdetését, a Haditanács tiltja a védelmi harcokat is, mindent, ami a nagyvezért megnyugtató helyett felbőszítené.⁴⁷ A nádor pedig körlevelébe harcba szólító kiáltványt rejt, és a török kiűzését helyezi kilátásba.

Majd a már megváltozott körülmények között, amikor a király meghirdette a personális insurrekciót, a nádornak Kassáról július 6-án Horvátországnak címzett kiáltványa már a Zrínyivel vállalt nyílt érdekezésség dokumentuma:

„Az kigielmetek sereny es felette Vitez Örállója mellé, ugi mint Vitez Horvat Ban, tekintetes es Nagos Gróf Zrenyi Miklos Uram ő kigielme mellé táborban ki-ki sereggestül salion.”⁴⁸

Nádasdy Ferenc, a királyság második legfőbb főméltóságviselője, az országbíró nélkül azonban politikai összefogás, az ország katonai megszervezése lehetetlen. Megnyerésére már korábban történtek kísérletek. Ide illeszthető az ismert, de felettebb sötét mozzanatnak ítélt tény: Wesselényi és Vitnyédy több kísérletet tett, hogy megszerezze, vagy megvásárolja a Rákóczi-ház külföldi kapcsolatait intéző Mednyánszky Jónástól Nádasdy és II. Rákóczi György levelezését.⁴⁹ Másként látjuk azonban ezt a próbálkozást, ha számba vesszük, hogy mit is tartalmazott ez a levelezés.

Az 50-es évek válságából Nádasdy is kereste a kiutat, kapcsolatban volt a királyság elégedetlen arisztokratáival, összeköttetésben állott a német fejedelmekkel, és nagyon szoros, konspiratív elemekkel átszőtt együttműködést épített ki II. Rákóczi Györggyel.⁵⁰ Ennek az idejélműlt viszonyoknak 1663-ban több eleme új aktualitást nyert.

⁴⁶ Wesselényi Győr vármegyének, Murány, 1663. május 22. Új Magyar Múzeum, 1854, I. köt. 43–44.

⁴⁷ Simon Reniger jelentése Lipót császárnak, Griechisch Weissenburg (Nándorfehérvár), 1663. jún. 14. HHStA Mainzer Erzkanzlei-Archiv, Reichstagsakten Fasc. 217.

⁴⁸ Wesselényi Horvátországnak, Kassa 1663. júl. 6. (saját kezű fogalmazvány) OL E 199 AFW Fasc. 7, IV/1 t fol: 3.

⁴⁹ Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György fejedelem és Nádasdy Ferenc. Rajzok és tanulmányok, II. köt. Budapest, 1875. 20. – Vitnyédy Mednyánszky Jónásnak, Vienna, 1663. febr. 16. HHStA Hung. Spec. Fasc. 310/A fol: 22.

⁵⁰ „Nem nyughatik az ördög. Tegnap magatul eő Fölsegetül vettem levelet, ezutan in Originalibus küldiem föl az leveleket. Mar meg köll leni. Kerem Kgltd eyel nappal irion az Fejedelemnek errül conformallia az leveleket mar ehez, az mit ertetni akar velek iria meg, az mit magunk közt akar maradni vagy titkos bötükkal ir, maganos cedulaban adjungallia, azt czelekszem en is.” Nádasdy Mednyánszky Jónásnak, Szaibersdorf, 1658. július 20. HHStA Hung. Spec. Fasc. 309 fol: 54–55. – II. Rákóczi György – Nádasdynak, Fogaras, 1659. febr. 26. Bécs Nationalbibliothek Handschriften-sammlung N° 23 – Szilágyi 14–15. B. Mednyánszky Dénes: Nádasdy és Wesselényi levelezéseiből. Történelmi Tár, 1880. 231–233.

Nádasdy annak idején sokat tett, hogy a német fejedelmeket megnyerje Erdély megmenntésére, szorgalmazta a Habsburg-kormányzat és a fejedelem kibékülését, de az ismert okok miatt úgy, ahogy Rákóczival megállapodott, mivel leveleit be kell mutatnia az udvarban, a császárra nem tartozó ügyekről külön írjon. Kiderül ezekből a levelekből az is, hogy tudja, sokan Rákóczi és az ország reménytelen helyzete miatt végletes véleményre jutottak: engedjen át a fejedelem a töröknek magyarországi területeket, egyetlen megoldás az országos hódolás. Ő viszont ezt is keresztény fejedelmeket segítségre ösztönző eszköznek látta, és szembehelyezkedett az udvari politikával.

„Megfogyatkoztunk magunk is tagjainkban; elüttünk jároink élén holtak, érzéketlenek; ... érezzük az fájdalmat, orvoslást nem találhatunk; mert más nincs, hanem az, mely talán a kereszténységgel ellenkezni láttatnék – ha mindnyájan a pogány alá adjuk magunkat. . . De ám viszont és itt is látjuk, mely hamisan tartja hűt, mint bánik Erdélyvel, az két Oláhországgal, . . . hanem ha talán az inditaná föl az keresztény fejedelmeknek az pogányság ellen szívét.”⁵¹

A Nádasdy–II. Rákóczi György levelezés tehát 1663-ban egyszerre lehetett fontos nemzetközi és belügyi információkat szolgáltató dokumentum és az országbíró megnyerése érdekében „szelíden kényszerítő” fegyver.

Az 1670-ben elkobzott iratok között van Nádasdynak két 1663 tavaszán kelt levele. A szövegből félreérthetetlenül kiderül, hogy valakik nagyon elítélik őt erőszakos térítési akciói miatt, és azt kívánják, hogy a templomfoglalásoknak vessen véget. Nádasdy erre már ismert, az udvari politikával egybevágó érvekkel felel: a maga örökségét oltalmazta éppen úgy, mint Bocskai, Bethlen, Rákóczi a magukét fegyverrel. Miért lett terhelő irat mégis ez a levél? Mert kijelentette: mégis kész tárgyalni. Úgy érzi nagy méltatlanság, hogy elidegenítették tőle „Hazám fiai szeretetét”, keserves számára, tudnia: „egész édes nemzetemnél. . . gyűlöletes.” Levelét így zárja: „Kegyelmed nyugodjék meg azon, soha én bizony az négy szabad Statusnak Libertassa ellen cselekedni nem kívánok.” Nem sokkal később pedig kijelenti: „Mindeneket szívemből kivetvén K(egyelmedne)k és Hazámnak mint az előtt kívánok szolgálni.”⁵²

A megegyezés egyik feltétele volt, hogy Nádasdy hagyjon fel az erőszakos térítésekkel, mivel 1663 tavaszán a vallási tolerancia a belső egység alapvető követelménye. Ha Nádasdyban meg is volt a hajlandóság, hogy bekapcsolódjék az új magyar politikába, a tárgyalások úgy látszik, többször elakadtak. Az országbíró rendkívül óvatos, még minden bizonytalan és régebben alapelvként szögezte le: „Miolta Isten észt adott és e világ forgásiba elegyedtem, mindenkor kiváltképpen való feltett céloom volt: interessatus ne le-

⁵¹ Nádasdy II. Rákóczi Györgynek, Kismarton, 1659. jan. 27. Közli: Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György fejedelem összeköttetése gr. Nádasdy Ferenczczel. Századok, 1874. 472. – Szenthe Bálint ugyancsak azt vallja, hogy II. Rákóczi György lengyelországi kudarca után Nádasdy javasolta: 13 vármegye behódoltatásával engeszteljük ki a törököt. HHStA Hung. Spec. 291/D fol: 85–102. Valószínűleg ezekre utalhatott Vitnyédy, amikor a hódolást „sollicitalo” elfogott levelekről ír, mivel ekkor Nádasdyval is kapcsolatban volt: Vö. Péter Katalin: Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról, Századok, 1972. 3. sz. 661.

⁵² Nádasdy levelei Mednyánszky Jónásnak, Pottendorf, 1663. ápr. 23. és máj. 19. HHStA Hung. Spec. Fasc. 310/A fol: 27–31.

gyek.”⁵³ Végül is úgy tűnik, nagyrészt Lippay György érsek közreműködésének köszönhető, hogy csatlakozott Zrínyi és Wesselényi mozgalmához.

Nagy nehézségeket okoz, hogy Zrínyi hatalmas alakja mellett valahogy árnyékban maradt a kor többi magyar politikusa. Nincs monográfia Wesselényiről, Nádasdy rendkívül összetett személyiségét alig ismerjük, Lippay György esztergomi érseknek pedig különösen méltatlan felejtés, vagy egyoldalú minősítés jutott osztályrészül. Újabban éppen irodalomtörténész kutató fogalmazta meg: Zrínyi és Lippay viszonya sokkal izgalmasabb, árnyaltabb, mint ahogyan azt eddig számon tartotta a tudomány.⁵⁴ Valóban Zrínyi méltányolta Lippayt, mint politikust, Lippay pedig teljes horderejében felismerte a horvát bán különleges tehetségét és történelmi jelentőségét. Politikai kultúrájukat nagy nyitottság, érzékenység jellemzi, gyorsan és elevenen tudnak reagálni a változó valóság követelményeire.

Zrínyi örült, amikor Pálffy Pál nádor halála után 1654-ben Lippayt kinevezték helytartónak, s a horvátországi felkelő jobbagyság lecsendesítése ügyében tanácsait kéri. Majd újonnan előkerült levelének tanúsága szerint, köszöni „io akarattiat es attjai affectioiat” és leszögezi, „miniaunknak penig Nagodban vagjon reménységünk.”⁵⁵ Az 1655. évi országgyűlésen Lippaynak oroszlárnésze volt abban, hogy belekerült a királyválasztás feltételei közé: Lipót uralkodása idején kiveri a törököt Magyarországról. Ha később Zrínyi hevesen bírálta is Lippayt, Várad elvesztése után már a főbb kérdésekben nemcsak egyetértenek, hanem együtt is működnek. Az esztergomi érseket a török támadás személyesen is súlyosan érintette, és országos méltóságának teljes súlyával segítette – miként már 1661-ben is – a főméltóságok megegyezését a törökellenes politika sikere érdekében. 1663-ban tehát közös célok vezették őket.

Lippay május végén tanácskozást hívott össze. A pozsonyi érseki rezidenciában a török elleni háború megszervezéséről és arról tárgyaltak, mennyiben és hogyan számíthatnak a Habsburg-kormányzatra s a keresztény országok segélyére. Wesselényi útban volt már Kassára, véleményét küldte el a tanácskozásra. „Öröke minket keresztényeket három dolog vesztet[t], 1 mo az hitetlenség, soha idejében fel nem serkentünk, hanem az mikor körmünkre éghet.” A második okot abban látja, hogy kétségbeestek, ha a pogányság hatalmas erejével a maguk népének kis számát összevetették. Végül leszögezi, hogy a kereszténységben elvesztették bizalmukat, mivel látták a különböző hatalmak egyenetlenségeit.⁵⁶ Tárgyaltak az ország katonai haderejének reformjáról, és a brandenburgi

⁵³ Nádasdy Mednyánszky Jónásnak, Szaibersdorf, 1656. nov. 16. Idézi: *Szilágyi*, 232.

⁵⁴ Lippayról a politikusról, Zrínyi és Lippay kapcsolatáról Pauler Gyula még reális és árnyalt kép kialakítását kezdeményezte (*i. m.* I. köt. 21–23.) Később, főleg Széchy Károly monográfiájában, az érsek politikája egyoldalú minősítésben részesült, és a török elleni háború megszervezésében vitt nagyszabású működése sem kapott kellő figyelmet. Vö.: *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664. Budapest, 1900. III. köt. 31, 45, továbbá V. köt. 16 és kk. – Realisabb értékelését irodalomtörténészek kezdeményezték: *Klaniczay*, 373. *Csonkás Mihály*: Adalékok a költő Zrínyi Miklós életrajzához. ItK, 1955. Legutóbb: *Kovács Sándor Iván*: Mikor írta Zrínyi a Szigeti veszedelmet? Kézirat.

⁵⁵ Zrínyi Lippay Györgynek Csáktornya 1654. h. n. [január] 14. és Légrad (1654) febr. 2. Esztergom Primási levéltár. Arc. Sex. X. N° 196/7, 196/8 Acta Radicalia 154. 155. Vö.: ZMÖM II. köt. 199–200.

⁵⁶ Wesselényi Lippaynak, „Murányallyan”, 1663. máj. 26. OL E 199 AFW Fasc: 7 fol: 148–149. – Wesselényi és az udvar viszonyáról: Hölgyi Gáspár Pálffy Miklósnak. Tyrnaviae, 1663. május 22. Szlovák Központi Állami lt. Pozsony. Pálffy lt. Arm. VIII. Lad. 10. Fasc. 11. fol: 55.

bécsi követ jelentése szerint a főurak katonaságot ajánlottak fel. Zrínyi, aki nem volt ott, állítólag harmincezer főnyi hadsereg kiállítását vállalta.^{5 7}

Az érseki tanács megállapodásait a császár elé vitték. Ezt kívánta a politikai realizmus, Zrínyi és Wesselényi sem gondolták másként, a Habsburg-birodalom erejét, nemzetközi tekintélyét nem nélkülözhatték. A június elején (1–3) Lipót császár nyári rezidenciájában, Laxenburgban tartott háromnapos „consilium” „directora” Nádasdy volt, s Lippay érsek vezetésével az egyházi rend képviselői, az alsó-magyarországi főurak és vármegyei nemesek vettek rajta részt. Zrínyi nem kapott meghívást. Wesselényi sem volt ott.^{5 8}

A laxenburgi tanácskozásra beadott magyar program mégis Zrínyi és Wesselényi elképzeléseit tartalmazta. Kérték, hogy a magyar és a horvát katonaságból állítsanak hadsereget a császári katonaság mellé, adják ki a végvárok évek óta elmaradt járandóságait, sürgősen vegyék igénybe a német fejedelemségektől a hagyományos török segílyt, adjanak szabad kezet a török támadások kivédésére, és engedélyezze a császár, hogy a nádor meghirdesse az országos insurrekciót. Javasolták azt is Lippay kezdeményezésére, hogy Zrínyit nevezze ki a császár Magyarország főparancsnokának. A lakosság belső nyugalma érdekében súlyos kikötésként hangzott el, hogy a császári hadsereg csak abban az esetben jöjjön be az országba, ha a Portával kirobban a nyílt háború, elhelyezésükről, ellátásukról a magyar politikusok gondoskodnak.

A laxenburgi tanácskozás kevés eredményt hozott. Lipót császár megígérte, gondoskodnak a végvárakról, de a végeken még mindig változatlanul tilos harcolni a török ellen. Elküldte segélykérő levelét a választó fejedelmeknek, de a magyar királyságban csak a személyes insurrekciót és csak olyan formában engedélyezte, hogy a vármegyék hadi mustrára gyűljenek össze, és azonnal oszoljanak haza, mustráját pedig a nádor és a kerületi főkapitányok hatáskörét is megsértve Nádasdyra bízta. Lippay azonban Portiának küldött felterjesztéseiben ostromolja a már vétkes önáltatást. Elmondja, nemzetközi összefogást remélhetnek a török ellen, és Zrínyi a kereszténység választott bajnoka, az egyetlen, aki feltartóztathatja a török támadást, akár már az eszéki hídnál is. Vajon Nádasdy tudott erről?^{5 9}

Laxenburgból az országbíró „szomorúan” távozott. Consiliumi direktorsága kétes sikereket hozott, új feladatkörét nem tudta vagy már nem is akarta ellátni. Mintha átcaptak volna a jele fölött az események.

^{5 7} Neumann jelentése, 1663. május 23. jún. 2. *Marczali*. Regeszták. 125.

^{5 8} Vitnyédy Zrínyinek Bécs 1663. jún. 4. MTA Kézirattár K 83 II. 1193–1196 a laxenburgi tanácskozás résztvevőinek névsorával. *Fabó*, 69–70. – Chiaromanni, Párma bécsi ügynökének jelentései, Laxenburg, 1663. jún. 2. és Bécs jún. 9. *Óváry*, 197–198. – Lipót császár a Választófejedelmeknek, Bécs 1663. jún. 7. HHStA Mainzer Erzkanzlerarchiv. Fasc. 270 fol: 139–143. – Leslie–Lobkowitznak Graz, 1663. jún. 1. Csehszlovákia, Lobkowitz levéltár, Státny Archiv v. Litomerich (Lobkowitz lt.) C. 154. fol. 155. – Az érseki előterjesztés szövegét nem ismerjük. Talán azonos azzal, amit mint az „érsek uram” „jaját” küld el Morocz István Pálffy Miklósnak, 1663. július 1-én Beckettfalván kelt levelében. Szlovák Központi Állami lt. Pozsony. Pálffy lt. Arm. VIII. Lad. 10. Fasc. 11. fol: 66.

^{5 9} Zrínyi török összeköttetésének szóbeszédéről, irodalommal: *A. Levison*: Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. Archiv für österreichische Geschichte 1913, 755. – Wesselényi–Lobkowitznak a Haditanács elnökének, 1663, Enyicke, július 18. és Szentbenedek, aug. 9. Lobkowitz lt. C 42. fol: 52. – Lippay György Portiának, Pozsony, 1663. jún. 28. és aug. 1. HHStA Hung., Spec. Porcia Akten. Fasc. 341 fol: 211–212, 259–260.

Július elején több mint százezer főnyire becsült hadsereg hömpölygött át az eszéki hídon. Két hét múlva a nagyvezér Budán tartott haditanácsot. De a császár követe felajánlotta: ura kész adót is fizetni. A nagyvezéri elhatározás megmászíthatatlan: ostrom alá veszik Érsekújvárt. Most következik be a régen kívánt politikai fordulat. A császári udvar Linzbe menekül, a Haditanács nagy erővel szervezi az ellenállást, de hosszú hónapok mulasztásait nem lehet hirtelen behozni, Montecuccoli mindössze 6500 főnyi hadsereggel áll Magyaróvárnál, szigorú paranccsal, hogy csak a legszükségesebb védelemre szorítkozhat és még minden bizonytalan.

Mégis a magyar politikusok kezdeményezése, határozott cselekvőkészsége végre meghozza eredményeit. Zrínyire ruhazzák a magyar hadsereg fővezérségének nehéz tiszt-ségét, Lipót császár lelkes levélben biztosítja támogatásáról, és még lelkesebb tudósítások adják hírül: ivott az egészségére. Zrínyi július végén Bécsben tárgyal. Beadványaiból ismerjük a fővezéri tisztségével kapcsolatos részleteket. Kiköti, hogy a báni teendőket öccsére ruhazzák, adjanak sürgősen löszert, hadmérnököt, fegyvereket, toborzási engedélyt, gondoskodjanak Zrínyi-Újvár lerongyolódott és kiéheztet puskásairól, és küldjenek segédcsapatokat. A császári jóváhagyás hírére – Vitnyédy tudósítása szerint – Lippay hozta meg.⁶⁰

Nádasdy mégis nehezen szánta rá magát, hogy lemondjon a dunántúli generálisság kisajátításáról, tolerálja a protestánsok jogait, csatlakozzék a nádorhoz, miközben néhány évvel ezelőtt még a címét is megtagadta tőle, és elfogadja Zrínyi főségét, akinek elsöprő tehetségét és tekintélyét ő a kortársi vélemények szerint – a katonai antitalentum – keserű nagyravágyással figyelte. A végveszély órájában azonban a Habsburg-udvar politikájában is gyors váltás figyelhető meg. Segítséget kérnek Európa hatalmaitól, érvényt kap azok véleménye is, akik úgy látják, hogy a dinasztia rá van utalva a magyar politikusokra. Az elemi védelem érdeke megköveteli, hogy a belső anarchia helyett a főmértőségek kölcsönösen együttműködve szervezzék meg az ország erőit. Nádasdy töprengéseiről és szorongásairól végrendelete tudósít.⁶¹ Miért éppen július 10-én írta meg végakaratát? Vitnyédy július 13-án kelt levele látszólag magyarázhatná: „Chameleon igen halálos beteg, reménytelen is gyógyulása, valahányszor már holt híre volt és most is hirdetik halálát.”⁶² Csakhogy az országbíró éppen hosszú betegségéből felgyógyulván írja meg végrendeletét, kifejtve, három évig tartó súlyos bajában meggyőződött róla, idejében kell földi dolgait elrendezni, nehogy újabb nyavaly alkalmatlanná tegye rá. Vagyonából hatalmas egyházi alapítványokat tesz, mindazt, amivel a kincstár tartozik neki, a császárnak adott kölcsönrel együtt ugyancsak az egyházza hagyja. Kiköti: a pálosok minden va-

⁶⁰ „Baan Uram eő Ngha tudom eddigh Bécsben vagyon” Bory Mihály Rottalnak, Keresztur 1663. aug. 9. OL P 507 Nádasdy lt. Levelezés Fasc. 16. N° 540. Augusztus 13-án Zrínyi Új Zrínyi-várból keltelte levelét Cian Monetti-nak II. köt. 333. Zrínyi előterjesztése a fővezérséggel kapcsolatban. (1663. júl. 12.?) HHStA Hung. Spec. Porcia Akten Fasc. 341. fol: 235/v.

⁶¹ Nádasdy – Portiának, Pottendorf, 1663. júl. 18. HHStA Hung. Spec. Porcia Acten. Fasc. 341 fol: 243–245. – A Habsburg-udvarnak a magyar politikusokra való ráutaltságát 1663-ban minden bizonnyal először Le Clerc, a Hollandiában élő hugenotta pap és tanár hangsúlyozta, kiemelve, hogy Lipót azért fordult a francia királyhoz támogatásért, hogy ne kelljen a magyarok segítségét kérnie. Erre a történeti irodalmunkban máig kellő figyelembe nem vett összefüggésre Köpeczi Béla hívta fel a figyelmet: „Magyarország a kereszténység ellensége” Bp. 1976. 266.

⁶² Vitnyédy Zrínyinek, Sopron, 1663. júl. 13. és aug. 14. *Fabó*, 95, 108.

sárnap mondjanak misét „Magyarországnak régi virágzó állapotjára és igaz hitre való megtérítéseit” (vagyis visszafoglalásáért). Ha az „eretnekek” miatt a jezsuitáknak el kellene hagyni az országot, a rájuk hagyományozott ötvenezer forintnyi alapítványt „Magyarországból kivinni szabad ne legyen”. Mivel pedig — írja — „tudom ebben az mi romlásra tért országunkban az eretnekségnek dühösségét”, ha megtámadnák végrendeletét „átok legyen az földön, átok az égben”, sőt még azt sem kíméli, aki a Pápa, vagy a magyar király tekintélyével vonná kétségbe végakarátát: „átkomban légyenek”. Megköveteli: maradéki az ő fogatkozásai miatt „ártatlanul ne szenvedjenek”, vagyis cselekedeteit, bűneit, ne kérjék számon gyermekein.⁶³ Aki így ír, az tisztában van az előtte álló lépések horderejével.

Illetéktelen kezek sokszor felbontották a leveleket. Rejtjelek bonyolult rendszerében, álnevekkel, képes kifejezésekkel közölték a legfontosabb híreket a szervezkedők. Kialakultak bizonyos egyezményes rendszerek, a szövegek alatt fut egy másik szöveg, és nehéz eldönteni, mikor mi mit jelent. Ritka pillanat egy-egy óvatlan elszólás, de még az óvatos Vitnyédyvel is megtörtént: „Judex curiae uram felől az a hír — írta még márciusban Nádasdyról —, közsvényben fekszik, talán nem akar jelen lenni a consiliumban.”⁶⁴ Akiről azt mondják, hogy beteg, nem biztos, hogy valóban az ágyat nyomja, vagy valami nagy oka van, hogy úgy tegyen. Csak mindennek tudatában értelmezhető Vitnyédy levele. „Ha meg találna halni — fejezi be július 13-án Chameleon, azaz Nádasdy halálos betegségéről szóló híradását Zrínyinek — nem jó volna-e Ngd nevével instálni érte?” Majd megírja: Nádasdy tisztartójával üzent, ki akar vele békülni, kérdi, mit tegyen, s a válasz nem jön könnyen, mert augusztus 26-án is megismétli a kérdést. Zrínyi bizalmatlan? Vagy a megjegyzés részleteit kell még tisztázniok.⁶⁵

Már állt a háború. Mikor kezdődött? Augusztus 7-én, amikor a nagyvezér kicsalta Érsekújvár őrségét, és csaknem megsemmisítette Párkány alatt? Vagy a következő héten, 13-án? Hétezer főnyi török támadta meg Zrínyi-Újvárat, és véres fejjel menekült alóla. Piccolomini gróf adta át Zrínyinek a legmesszebbmenő támogatásáról biztosító császári levelet, és jelentésében a mai riportok eleveenségével bizalmas küldetéséről is számot ad; kérnie kellett Zrínyit, ha lehetséges ne bősztse a törököt és ne legyen akadálya, hogy az udvar békét köthessen. Mi mást mondhatott Zrínyi, mint kitérő választ, hűségéről biztosítva a császárt, miközben teljes erővel szervezkedtek. Elérkezett a rég várt idő, hogy a törökkel harcba szálljanak, de máris kiderült, az ellenfél hatalmasabb, a háború súlyosabb, helyzetük nehezebb, mint amire számítottak. Érsekújvárt több mint félszáz-ezer főnyi török hadsereg ostromolja. Pozsony környékén, a Csallóközben, a Vág mentén tatár csapatok szabadon fosztogatják a falvakat, és hiába hirdetett a nádor általános felkelést, sokan nem tudtak, vagy nem mertek, vagy nem is akartak kimozdulni otthonaikból.⁶⁶

⁶³ Nádasdy Végrendelete, i. m. 178, 381, 371.

⁶⁴ Vitnyédy — Dvornikovicsnak, Sopron, 1663. március 28. *Fabó*, 57.

⁶⁵ Vitnyédy — Zrínyinek. Sopron, 1663. július 13., augusztus 14–26. *Fabó*, 95, 108, 114.

⁶⁶ „... Hun van, hun van gyűlésekben nagy méltóságos asztalok felőt, ki bor, ki komlós ser sörötül megehvült batran ki mondot ajánlás és éghez ható fényes való kérdedés, így eöntem, amugy eöntem uram hívsághe s hazám mellett véretem nem keméllyem értékemet. . . ki terjesztett karjainkkal, ki nyílt öblöimmel hivunk mindent, nincs oly veszedelem kire mintegy lepentü (lepedő?) háznak égő tüze oltására ne kíványam magamat vetni, s ti édes nemzetünk (kik ezt a szót érdemlik) hazánk haszontalan herejétül és szaladó népétül vesztek e példát? és senki hazánk sátoros táborát nem szaporitnya e?” — Wesselényi Árva vármegyének. Pozsony, 1663. aug. 23. Mike Sándor gyűjtemény. i. h.

Ebben a súlyos helyzetben a nádor, az országbíró és a bán szeptember 8-án Kőszegen találkozott és tanácskozott. Majd Zrínyi mint Magyarország főparancsnoka Vathra (Vas megye) hadimustrát rendelt, szeptember 16-ra mintegy 10 000 főnyi fegyveres gyűlt össze az ország világi és egyházi főméltóságaival együtt. Nagy esemény volt, nagyon sok forrás tájékoztat róla. A három főméltóság megegyezett. Mindenekelőtt a katonai és a hadszervezeti kérdésekben állapodtak meg, és ez a kormányzat tudtával történt. Elrendezték a hatásköri viszonyokat a nádor és a katonai főparancsnok, vagyis Wesselényi és Zrínyi között. Megállapították együttműködésük módozatait. A nádor elfogadta, hogy Zrínyi „mindeneknek fog parancsolni”. Zrínyi helyettese Batthyány Kristóf lett. Nádasdy alávetette magát Zrínyi főparancsnokságának, és lemondott a dunántúli főkapitányi hatáskörre vonatkozó igényeiről. Érsekújvár felmentésének és a magyar hadsereg megszervezésének tervezetét Zrínyi és Wesselényi közösen dolgozták ki. Jellemző, hogy csak az értékes elemeket akarták megtartani az összegyűlt fegyveres seregből. Ezeknek száma egyre növekedett, Eszterházy János 15 000 főre tette.⁶⁷ Érsekújvár felmentéséről elkés-tek, bár máig nem tisztázta azt a hadtörténetírás, hogy egyáltalán képes lehetett volna rá bármilyen egy-két hónap alatt összegyűlt európai hadsereg. Nehéz eldönteni, hogy csupán hanyagság, elkészettség következménye volt, vagy a török hadsereg fölényéből, haditechnikai felkészültségéből következett, hogy a nagyvezér 1663. október 26-án bevonult az északnyugat-magyarországi várrendszer központjába.

A három főméltóság megállapodásának több részlete nem került nyilvánosság elé. Szeptember és december között a sűrű, részben rejtjeles levelezés azonban bőségesen tájékoztat róla, hogy milyen nagy horderejű elhatározásra jutottak. A Szent Koronát az udvar kívánsága ellenére egyelőre nem viszik ki az országból, a magyar hadsereget rendszeresen fizetik, és erre részben megajánlásokat tesznek, részben tetemes kölcsönt vesznek fel. A vallási üldözéseket és a kölcsönös ellenségeskedéseket félreteszik. Mindennél beszéde-
sebben szól azonban megegyezésükről Wesselényinek Zrínyihez írott levele. A nádor és az országbíró a vathi hadimustráról egyenesen Bécsbe mentek, innen írta szeptember 24-én Wesselényi a következő sorokat a bánnak:

„Meltosagos Vitez Gróf Horvat Ban Uram fiam Ajánlom Kigielmednek igaz szolgálato-
mat; mig mas derekassabb dolgokrul tudositom Kigyelmedet, akarom tutara adnom,

⁶⁷ A felsorolhatatlanul sok tájékoztatás közül: „Rohonczon nem voltunk, hanem Kőszegen, ottan judex curiae uram, hogy általjött az Gyöngyösön, elhullatta a generálisságot, ő judex curiae, mert nem a katonaságra termett, Bottyan Christof pedig, mivel nem törvénytudó, generális marad, erre adtak az uraknak kezét mindketten. Bán uram ő Nga leszen, a ki palatinus ő Nga után, mintha maga jelen volna mindeneknek fog parancsolni...” Vitnyédy – Vitnyédy Pálnak, Sopron 1663. szept. 9. *Fabó*, 122–123. Bory Mihály – Rottalnak, Keresztúr. 1663. szept. 10. – OL Nádasdy lt. P–507 lev. A. V. N° 540. – „Tegnap éjféltkor Kőszegen, s megh itten délután két rendbeli levelét vettem...” Wesselényi Rottalnak, Keresztúr, 1663. szept. 9. h. n. OL E 199 AFW Fasc. 7 IV/lt fol: 117–118. – Wesselényi levelei a vathi táborból: 1663. szept. 16. OL Forgách lt. P 287 Fasc. 40 fol: 404–405, 413. – Montecuccoli ismeretlennek, Bécs, 1663. szept. 9. Bécs. Kriegsarchiv, Alte Feldakten 1663. Fasc. 9. N° 45. – W. von Waldendorf – János Fülöp mainzi érseknek, a Rajnai Liga elnökének, Bécs, 1663. szept. 16. HHStA Mainzer Erzkanzlerarchiv. Reichstagsakten, Fasc. 218. – A vathi hadiszemlééről, az összegyűltekről létszámáról, Zrínyi hatalmas tekintélyéről: Eszterházy János jelentései Montecuccolinak, Pápa, 1663. szept. 16, 21, 28. 19. Kriegsarchiv, Alte Feldakten 1663. Fasc. 9. N° 115–118.

mi itt levő Urak s magyarok az Kijelmed [!] ijvесе (jövése) szerint is azon vagiunk az kigielmeg magyar tabora ne egyestések Montekukuli U(rral) hanem *vegzesünk szerint* (az én kiemelésem. V. Á.) Kigyelmed salyon Komaromhoz s Montekukuli Ura(m) Pozsonyhoz és hogi ne legyen Kigyelmeden Com(m)endoja, melyet senki az magyarok közül fel sem val(l)al, s en se engedhetnem azt meg. En mellem agiak Strozi Uramot, Kigielmed mellé Zuza Uramat. . .”⁶⁸

Elvben kifogásolható, hogy a végveszély órájában a magyarországi haderőt nem hajlandók a császári hadvezetés alá engedni. De a politikai realizmus követelményeiről csakis annak tudatában dönthetünk, hogy Montecuccoli 1662. évi kudarcával minden hitelét eljátszotta nemcsak a magyarországi társadalom, de a császári hadvezetés több tekintélye előtt is. Ha a magyar politikusok le akarják győzni az országos bizalmatlanságot, a helyenként vészes tünetekkel jelentkező anarchiát, vállalniuk kell ezt a kockázatot. Zrínyi tekintélye volt számukra a biztosíték, hogy nem alap nélkül kockáztatnak. Alig több, mint egy hónap múltán kelt nádori levél tájékoztat erről:

„Méltóságos Tekintetes és Nagos Groff Vitez Horváth Báán, hazánk egyedül Magyar oltalma s reménye, nekem kedves Ur(am) fiam, ajánlom Kglk fogyhatatlan igaz szolgálomat. Vizvari taborabul az hónap 10 napján irt Kld méltóságos levelét mai napon felette betegh és nyomorult agyban fetrenghő nyavalyamban merő orientanum gyanant nagy consolatiommal vettem. Aldassek az felséges I(ste)nnek neve maga hectori jó hirevel és nevevel az ottomany fenyeskedő hodnak homalyito czorbitassaval hoszta vidámságra az szegeny csak nem utolsó kétséghben esett magyar vilagot. Az Ur I(ste)n az Kglmed nevet egik (égig) magasztalván szaporicza naponkint vitéz *oktató vezerséget*; (az én kiemelésem V. Á.) van már negyed vagy ötöd napja, hogy ezen Kglmed vitezi actussa közönségessen csak nem a czezemő gyermekek szajaban is, magha dicséretes fel magasztalásával, I(ste)n aldatik, noha itten ezerek(ne)k veszedelmérül hireltetik Kglmed szép heroicus actussa, kibül mind ollyat abrazol geniusom, VOX populi, VOX DEI. Ha eddigh nem is migh az levelem Kglidet éri, ottan hamar *okos vezerséghe* (az én kiemelésem V. Á.) által, bátor szive, fenyес, s éles kargya miat Ezer szamok foghna halni Kglmed lábai előtt az pogannak.”⁶⁹

Ha nem is ezen a fenntartás nélküli elismerés hangján, de Nádasdyt is nagy bizalommal tájékoztatja Wesselényi ezekben a hónapokban a fejleményekről, tudatja a nehézségeket, azt, hogy decemberre összehívja a vármegyék követeit és leszögezi „én . . . semmit el nem mulatok, valamit megcselekedhetem”. Ezek a levelek a bűnjelként lefoglalt iratok között maradtak fenn.⁷⁰

Mindezekén kívül pedig a kőszegi tanácskozáson dönthettek arról is, hogy testületileg fordulnak külső segítségért. Vagyis a Szövetséglevél szavaival:

⁶⁸ Wesselényi – Zrínyinek. Bécs. 1663. szept. 24. (fogalmazvány) OL E 199 AFW Fasc. 7. IV/lt. fol: 34.

⁶⁹ Wesselényi – Zrínyinek, Murány, 1663. okt. 29. uo. Fasc. 8 IV. 4t. fol: 137–138/v. és egy könnyebb olvasatú, javított fogalmazvány: fol: 239–241.

⁷⁰ Wesselényi levelei Nádasdynak, Trencsén, 1663. okt. 10. és Murány, nov. 20. HHStA Hung. Spec. 310 Konv. A fol: 32–34, 36–37.

„valamit Magyar Orszagnak, s Nemzetünknek javára meg maradására és elő menetelére, elménkel föl találhatunk, s az meg cselekedhető leszen; Azokat mind el követtiük szorgalmasan; *es ha masokhoz valo foliamodassal köllis annak meg lenni, effectualliuik. . .*” (kiemelés: V. Á.)

A Szövetséglevélnek ezt a kijelentését két tény helyezi éles megvilágításba.

Egyrészt a főméltóságviselők évek óta sorozatosan ostromolták az udvart hogy szervezze meg a nemzetközi törökellenes összefogást mivel ez nem csupán a királyság és Erdély érdeke, hanem a dinasztiaé is és Európa számos országa várakozóan tekint a Habsburg császárra, sőt kész segítséget nyújtani a török ellen. Az udvarban azonban hiába voltak, akik mérlegelve Velence s főleg a pápai állam sürgetéseit is, foglalkoztak a törökellenes nemzetközi összefogás kérdésével sőt nem fukarkodtak forró ígéretekkel sem, gyakorlatilag nem történt érdemleges lépés.

Másrészt a magyar főméltóságviselők valóban megkeresik a franciabarát német fejedelemségek, a Rajnai Liga elnökét, János Fülöp mainzi érseket.

A kapcsolatoknak már vannak előzményei. De testületi szinten most tehetik meg a döntő lépést. Nem kis kockázatot vállalnak. Lipót császár és magyar király, mint bármely uralkodó, a külpolitikát természetszerűleg tartja szuverén jogának. Rendszeresen visszatúsította a rendek kérését, hogy a török segély kieszközlése ügyében követeket küldhessenek a német fejedelmekhez. Kudarok, csalódások sora, mindenekelőtt pedig a végső veszedelem kényszeríti mégis a főméltóságviselő főurakat erre a veszélyes lépésre.

Valóban megtörtént-e ez a lépés? Az eddig ismert források alapján nagy biztonsággal állítható, hogy igen, bár olyan döntő bizonyítékokkal, mint követi instrukció, vagy követi beszámoló, nem rendelkezünk.

A nádor titkára Bory Mihály 1663. szeptember 30.-án Regensburgból keltez egy levelet, s Reifenberg titkárral később is szoros kapcsolatban áll. Eszterházy János győri vicekapitány tudósítása szerint a nádor és az országbíró a vathi táborból együtt ment Bécsbe, a Rajnai Liga bécsi residence pedig részletes tájékoztatást küld János Fülöpnek a magyarországi eseményekről és ami fő, a magyarországi főméltóságviselők megállapodásáról.⁷¹ Október végén a Rajnai Liga gyűlésén tárgyalásra kerül egy részletes javaslat a török elleni háborúról. A javaslat íróját nem ismerjük, lényegbevágó mondanivalója, hogy itt az idő, támadó háborút kell indítani a török ellen több ország szövetségében. Az év végén Zrínyi és János Fülöp már kölcsönös elkötelezettségről biztosítják egymást. A következő év elején pedig miután Bory Mihály meghozza János Fülöp hivatalos válaszát a nádornak, Wesselényi úgy üdvözlí őt aranysegélyű ünnepélyes levélben, mint a nemzetközi törökellenes koalíció szervezőjét, hogy Magyarország helyzetét a Szövetséglevélből ismerős képpel jellemzi: „sok száz esztendőktől fogvást sullyat, s terhét viselvén paisul az keresztény világhnak, az pogány Isten káromló ellenségh ellen. . .”⁷²

⁷¹ Bory Mihály – Rottal Jánosnak, Regensburg, 1663. szept. 30. OL Nádasdy It. P 507 Lev. A. V. N° 540. – W. von Waldendorf – János Fülöp mainzi érseknek, Bécs 1663. szept. 16. HHStA Mainzer Erzkanzlerarchiv. Reichstagsakten. Fasc. 218.

⁷² Zrínyi mozgalmának nemzetközi kapcsolatait Török világ és magyar külpolitika című tanulmányunkban (1975) foglaltuk össze. In: Magyarország keresztútjain Bp. 1978. – Wesselényi János Fülöpnek Stubnyafürdő, 1664. február 27. Fogalmazvány, OL E 199 AFW Fasc. 7. fol: 14–15.

A megegyezés belpolitikai és külpolitikai vonatkozásainak vázlatos áttekintése után érdemes annak ideologikus vetületeire is némi pillantást vetnünk. Mindhárom főúr közel egyidőben ad ki, ír vagy írat olyan műveket, amelyek eszmeileg egybecsengőek, gondolataik közös ideológiai koordináta-rendszerbe illeszkednek. Wesselényi titkára Gyöngyösi István legjelentősebb műve, a Márssal társalkodó Murányi Vénus, játékos formában, a kor bonyolult szimbólumrendszerében Zrínyi és Wesselényi „társalkodását”, vagyis szövetekezését is kifejezi. Ami ugyanis a mű felszínén futó történettel 1644 eseményeivel, Wesselényi és Széchy Mária nevével helyettesíthető be, az 1663–1664-ben más nevekre és másként értendő. Tudományos közhely, hogy Zrínyit kortársai magyar Marsnak nevezik, a nádor önmagát Orionnak s a pasquillus hagyományban viszonylag közeli példa, a nádor az új Vénus. A bizonyíthatóan végleges formáját 1663 őszén, 1664 elején elnyert mű második valóságértége, a betétek sora, az 1663 folyamán kibontakozó események célzatos kifejezője: az ország végveszélybe jutott, a romlás legfőbb oka az egyenetlenkedés, tehát sürgető kívánság a megegyezés, de legalább annyira az, hogy okosan, körültekintően szervezkedjenek. „Az ki dolgaiban elől akar menni, / Titkos szándékában nem kell czéggért tenni” – utal a megegyezésre. „Vénusz / és Mars között van régi szövetség” – ez a mű harmadik részének negyedik strófájában megfogalmazott gondolat más és más formában az első és második részben is megtalálható s mintegy a címre visszautaló alapgondolat. Mindenekelőtt pedig jó katonai diszciplínát kíván: kövessék az antik hősokeket, akik hazaszeretetből, találékonyságból örök példával szolgáltak.⁷³

Hasonló gondolatokat fejez ki az 1664-ben Nádasdy áldozatkészségéből megjelent híres szép képeskönyv, a Mauzoleum. A Nürnbergben napvilágot látott művet maga az országbíró látta el ajánló sorokkal: a magyar vezérek és királyok képcsarnokát a magyar rendeknek ajánlja: „Mint az égő Trójából Aeneas az ősök reliquiáit vitte magával, úgy a lángborított Magyarországon is meg kell őriznünk a dicső ősök emlékezetét. . . a külföldi is számon tartja halhatatlan érdemeiket. . . kövessék az ősök dicső példáját.”⁷⁴

Zrínyi több 1663-ban keletkezett írása, s a végleges formába valószínűleg az év nyarán öntött Török Áfium is, majd pedig az 1664 tavaszán keletkezett „Gróf Zrínyi Miklós igaz tanácsa . . .” szoros gondolati egységet mutat ezekkel a művekkel. E művek alapelvei messzemenően egybevágnak a Török Áfium ellen való orvosság eszméivel, ha a műfaj, még inkább a funkció miatt, és azért, mert különböző társadalmi rétegekhez szölkáltak, nagyon különböznek is egymástól.⁷⁵

A három főméltóság megegyezése tehát sokoldalúan bizonyítható tény. Ily módon a Szövetséglevél eredetileg a Wesselényi, Nádasdy és Zrínyi Miklós között 1663 őszén létrejött megállapodás dokumentuma lenne?

⁷³ Martinkó András állapította meg: Gyöngyösi művének címét így kell értenünk: „a Márssal társalگو, szövetekező, egyesülő Murányi Vénus”. Martinkó András: Társalkodik, társalog. Társalog vagy társalkodik a Murányi Vénus? Magyar Nyelv 1941. 57–58. – Várkonyi Ágnes: Márssal társalkodó Murányi Vénus 1664-ben. Irodalomtörténet 1980. 1. sz. főleg: 94–96. – „Magyarok romlassat, orszagh pusztulassat Márs Zrjnj hogj meg lata. . .” Anno 1664. Régi Magyar költők tára. 17. század 10. (Sajtó alá rendezte Varga Imre) Bp. 1981. 267. – Kibédi Varga Áron: Retorika, poétika, műfajok. Gyöngyösi István költői világa. Irodalomtörténet 1983. 545.

⁷⁴ Róza György: Magyar történetábrázolás a 17. században Bp., 1971.

⁷⁵ Szestei N. László: Zrínyi Miklós tanácsai a császárnak 1664. tavaszán ItK 1930. 185–198.

A Wesselényi-mozgalom felszámolása után az egyik vallatási jegyzőkönyvben olvasható kérdésre – a török háború idején, Érsekújvár elfoglalása után a nádor és az országbíró már bűnös szándékkal találkoztak? Szenthe Bálint, Nádasdy akkori titkára, most mint vádlott, rövidre fogva így felelt: Wesselényi, Zrínyi Miklós és Nádasdy együtt voltak dunántúli magyar táborban, majd az országbíró rezidenciájában Keresztúron és Pottendorffban, itt adták az első biztosítólevelet – assecuratoriat – egymásnak. Szenthe azt vallotta, hogy ezt a biztosítólevelet ő írta. Ha vallomása igaz, a Szövetséglevél vizsgálatában további kérdésekre kell felelnünk. A legsúlyosabb: Miért Nádasdy titkárát és nem a már korábban megegyezett Wesselényi és Zrínyi valamelyik meghitt emberét bízták meg ezzel a nagy diszkréciót kívánó feladattal?

Tudományunk szigorú törvényei szerint azonban a vallatással nyert információk önmagukban nem tekinthetők perdöntő tudományos bizonyítékoknak.

Vizsgálataink eredményeit összefoglalva: nagy biztonsággal állítható hipotézis, hogy a Szövetséglevél máig ismert egyetlen eredeti példánya keletkezésében a főméltóságok, Wesselényi Ferenc nádor, Nádasdy Ferenc országbíró és Zrínyi Miklós horvát bán megegyezésének dokumentuma. Ismereteink azonban ma még nem elegendőek, hogy a Szövetséglevél keletkezésével kapcsolatos valamennyi kérdésre felelni tudjunk. Hol vannak a Szövetséglevél további példányai? 1663 őszén és 1666. december 19-én még két-két példánynak kellett készülnie. Mi volt a szerepe Szenthe Bálintnak? A szövetséglevél írásképe az ő kézírásával látszik leginkább egyezőnek. Vajon a Szövetséglevél szép, kiegyensúlyozott, archaikus szövege közvetlenül vagy közvetve tolmácsolja Zrínyi gondolatait?

*

Nagy történelmi események idejét csak nagyobb időhatárok között szabják meg a fejlődés törvényszerű folyamatai. Mikor következnek be pontosan, az sok tényező egybejátszásán, nem utolsósorban az embereken múlik. Zrínyi, Wesselényi és Nádasdy megegyezésükkel a magyar politika megújulási képességét példázva bizonyították, hogy a rendi szerkezetű országban is képesek önmaguk megszervezésére a felelősséggel áthatott politikusok, s elébementek az évszázad történelmi jelentőségű nagy eseményének.

Elgondolásukat végül nem sikerült keresztülvinni. Magyarország nem az ő elképzeléseik szerint megalósulva, nem államhatalmi szinten vehetett részt a török kiűzésében. De mégis a Zrínyiék szervezkedésében felvázolt nemzetközi koalíció törte meg két évtized múlva az oszmán hatalom európai hatalmát. Maga az elv, a cselekvési program, az, hogy erős első egységet teremtve és a korabeli Európa szövetségrendszerébe kapcsolódva látták lehetségesnek Zrínyi és társai a török kiűzését, az ország egyesítését, mint történelmi alternatíva, mint az államiság átmentésének egyik módja, a magyar história szerves része maradt.

⁷⁶ HHStA Hung, Spec. 291/D fol: 79. 88. – Erre Benczédi László hívta fel a figyelmem, ezúton köszönöm.

Á. R. Várkonyi: Miklós Zrínyi's Alliance with Nádasdy and
Wesselényi against the Turks in 1663

The study reconstructs the political movement of the high-ranking office-holders of the Hungarian Kingdom at the time of the 1663–64 Turkish War.

The starting point is the critical examination of the "letter of alliance" of December 19, 1666 of the conspiracy of estates headed by Wesselényi. On the basis of formal characteristics (in Peter Zrínyi's name the word Peter was inserted into the place of a longer name written in the same lighter ink as the date which was squeezed in between the text and the signatures) and of comparison with the original draft and other "letters of alliance" it arrives at the hypotheses that the text was originally written early autumn in 1663 and it is a document of the agreement between Palatine Wesselényi, Lord Chief Justice Ferenc Nádasdy and the Governor of Croatia, Miklós Zrínyi. The letter of alliance is aimed at the anti-Turkish fights. Both in its ideas and in its language it shows similarities and identities with Miklós Zrínyi's work: "Az török áfium ellen való orvosság" (Medicine for the Turkish Poison). The study describes the emergence and more important events of the Hungarian politicians' movement. Taking into consideration the talks between Emperor Leopold and the Hungarian politicians in Pozsony (Bratislava) and in Luxemburg it analyses Vienna's views on war and peace. The Cardinal of Esztergom, György Lippay greatly favoured the agreement and Vienna, being unable to avoid Grand Vizier Köprülü Ahmed's campaign, tolerated the movement of the Hungarian politicians. Giving a sketch of a so far unknown chapter of Hungarian political culture the study points out the historical significance of the movement.

А. Р. Варкони: Союз Миклоша Зрини
с Вешшелени и Надашди против турков в 1663 г.

Автором реконструируется политическое движение лиц главных придворных чинов венгерского королевства во время турецкой войны 1663—1664 годов.

Статья начинается критикой источника письма от 19 декабря 1666 года о союзе сословной организации под руководством Вешшелени. Исходя из внешних особенностей документа — как например в написании имени Петера Зрини слово Петер позднее написано вместо более длинного, уже стертого имени, такими же более светлыми чернилами, какими написана дата, вставленная в строку между текстом и подписями. — далее на основе сопоставления документа с оригиналом и с другими письмами о союзах, автор готов высказать гипотезу, по которому данный текст по всей вероятности был написан ранней осенью 1663 года и он является первоначальным документом соглашения наместника короля Вешшелени, главного королевского судьи Ференца Надашди и бана Кроатии Миклоша Зрини. Письмо о союзе содержит боевое антитурецкое направление, и автора статьи напомним памфлет Миклоша Зрини. Автор далее показывает начало и значительные стадии движения венгерских политических деятелей. Говоря о братиславских и лаксенбургских совещаниях императора Леопольда с венгерскими политическими лицами в статье дан анализ позиции Вены по вопросам мира и войны. Архиепископ Эстерома Дьердь Липпай содействовал успеху соглашения и в силу того, что Вене не удалось отбить поход Копрюлю Ахмеда, она толерантно относилась к движению венгерских политических деятелей.

Автор статьи освещает до сих пор неизвестную главу политическую культуру Венгрии, подчеркивая историческое значение движения.